

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

ÚSTAV ETNOLOGIE A STŘEDOEVROPSKÝCH A BALKÁNSKÝCH STUDIÍ

Bakalářská práce

Elena Timofeeva

Politická delikvence a institucionální násilí proti politicky nepohodlným osobám v Jugoslávii ve světle rozhodování žádostí o milost na počátku 80. let minulého století.

Political delinquency and institutional violence against politically inconvenient people in Yugoslavia in the light of decisions on pardons in the early 1980s.

Poděkování:

Tímto bych ráda poděkovala vedoucímu práce prof. PhDr. Janu Pelikánovi, CSc., za cenné připomínky, jeho čas, který mé práci věnoval, a cenné rady. Také bych chtěla poděkovat všem, kteří mi pomohli při realizaci bakalářské práce. Dále bych poděkovala mé mamě Olze, která mi byla oporou po celou dobu mého studia.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 2. srpna 2024

Elena Timofeeva

Klíčová slova

Jugoslávie, soud, vězení, politika, věznění, politické pronásledování, emigrace, verbální útoky, nepřátelská propaganda

Key words

Yugoslavia, judgement, prison, politics, imprisonment, political persecution, emigration, verbal offense, enemy propaganda

Abstrakt

Tato bakalářská práce se zabývá politickou delikvencí na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let dvacátého století. Jejím cílem je analýza některých aspektů politické delikvence v socialistické Jugoslávii a přístup úřadů k osobám, které byly za trestné činy odsouzeny k trestům odnětí svobody.

Práce je sondou do neprozkoumané problematiky, která doposud stála vně badatelského zájmu. Na základě podrobné analýzy materiálů projednávaných Komisí pro udělování milostí Předsednictva SFRJ datovaných 1977, 1982 a 1987 bude vyhodnocen počet osob žádajících o milost, charakter trestných činů, za které byly odsouzeny, jejich věk, etnický původ, sociální postavení, gender.

Zabývali jsme se samozřejmě i tím, ve které ze částí federace byly tyto osoby souzeny, jak se chovaly ve výkonu trestu, zda se justiční praxe v jednotlivých republikách a autonomních oblastech SFRJ lišila a k jakým rozdílům z hlediska skladby žadatelů o milost a přístupu úřadů k jejich žádostem docházelo. Práce vychází ze syntetických prací českých i zahraničních historiků, zabývajících se problematikou vývoje Jugoslávie v poslední dekádě její existence.

Abstract

This bachelor thesis deals with political delinquency at the turn of the seventies and eighties of the twentieth century. The aim of the work was the analysis of some aspects of political delinquency in socialist Yugoslavia and the approach of the authorities to persons who were sentenced to prison terms for crimes.

The work is a probe into an unexplored issue that has so far been outside of research interest. Based on a detailed analysis of the materials discussed by the Commission for Granting Pardons of the Presidency of the SFRY dated 1977, 1982 and 1987, the number of persons applying for pardon, the nature of the crimes for which they were convicted, their age, ethnic origin, social status, gender will be evaluated.

Of course, we also dealt with which of the parts of the federation these persons were tried in, how they behaved during the execution of the sentence, whether the judicial practice in the individual republics and autonomous regions of the SFRY differed, as well as the differences to which, from the point of view of the composition of the applicants for amnesty and access to their requests by the authorities occurred. The thesis is based on the synthetic works of Czech and foreign historians that deal with the development of Yugoslavia in the last decade of its existence.

Obsah

ÚVOD	8
1. POLITICKÁ SITUACE NA PŘELOMU 70. A 80. LET DVACÁTÉHO STOLETÍ	13
1.1. JUGOSLÁVIE PO TITOVĚ SMRTI.....	18
2. PRÁVNÍ SYSTÉM PO ÚSTAVĚ Z ROKU 1974	21
2.1. TRESTNÍ ZÁKONÍK Z ROKU 1976.....	21
2.2. AMNESTIE A MILOST.....	22
3. ŽÁDOSTI O MILOSTI Z ROKU 1977	25
3.1. PODÍL ŽEN V RÁMCI UDĚLOVÁNÍ MILOSTI KE DNI REPUBLIKY ROKU 1977	32
3.2. PŘEHLED POLITICKÉ TRESTNÉ ČINNOSTI NA PŘELOMU 70. A 80. LET	35
3.2.1. <i>Žádosti o milost v období od 1. ledna 1978 do 30. června 1981.....</i>	<i>38</i>
4. VYŘÍZENÍ ŽÁDOSTÍ O MILOST V ROCE 1982.....	40
5. POLITICKÁ TRESTNÁ ČINNOST V POLOVINĚ OSMDESÁTÝCH LET	44
6. VYŘÍZENÍ ŽÁDOSTI O MILOST V ROCE 1987.....	50
ZÁVĚR	59
SEZNAM ZKRATEK.....	62
SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY	63
SEZNAM TABULEK	67
PŘÍLOHY	68

Úvod

Socialistická republika Jugoslávie byla zemí, která nepochybně zanechala výraznou stopu v moderních dějinách Balkánu. Její existence a komplikovaný rozpad až dosud ovlivňuje politické, ekonomické a sociální procesy v celém regionu.

Tato práce je sondou do problematiky politických delikventů v sedmdesátých a osmdesátých letech dvacátého století a jejím ústředním tématem byla analýza žádostí o milost v letech 1977, 1982 a 1987. Jedním z hlavních důvodů výběru tohoto tématu bylo právě to, že toto téma doposud stálo vně badatelského zájmu. Tento jihovýchodoevropský stát doprovázela nespokojenost obyvatel od začátku jeho vzniku v roce 1945, ale na konci šedesátých let se politická situace v SFRJ začala razantně zhoršovat. Politickou ranou tehdy bylo chorvatské jaro nebo hnutí MASPOK (**masovni pokret**), které vážně otráslu politickou situací v zemi. Nestabilní politická situace a ekonomické problémy SFRJ vyvolávaly stále více problémů obyvatelům státu. Stoupla nezaměstnanost, občané nebyli spokojeni s vedením státu, proto i dříve neproblematičtí obyvatelé se uchýlovali například k veřejným nadávkám a výhrůžkám přímo prezidentovi SFRJ Josipu Broz Titovi nebo také jeho tehdejší manželce Jovance Brozové. V té době za tyto verbální delikty a za své liberalistické či antijugoslávské názory, které vedení státu považovalo za protivládání, mohli za mřížemi skončit jak jugoslávští občané, tak i cizinci žijící na území tehdejší Jugoslávie. Na začátku osmdesátých let se situace s politickou kriminalitou jen zhoršila, ale již kvůli protestům na jihu státu – v socialistické autonomní oblasti Kosovo. Neutuchající politické problémy v zemi jen urychlily rozpad tehdejší Jugoslávie. Vzhledem k tomu, že vláda státu nechtěla sdělit počet politických vězňů a tím i potvrdit oficiálně existenci politických delikventů, a to ani na žádost mezinárodních organizací, bylo zvláště důležité toto téma v mé práci prozkoumat, abych na příkladech politických vězňů a jejich žádostech o milost mohla ukázat, že takoví lidé opravdu existovali a byli ve skutečnosti vězněni kvůli svým politickým názorům nebo různé protivládání činnosti.

Práce je strukturovaná chronologicky, přičemž některé kapitoly byly rozděleny tematicky. Původně jsem plánovala jen 3 základní kapitoly s ohledem na roky výzkumu, ale později se ukázalo, že je potřeba téma doplnit informacemi o celkovém počtu politických vězňů, nehledě na to, že ne všichni podávali žádost o milost. Během prováděné analýzy dokumentace uložené v Archivu Jugoslávie v Bělehradu jsem si ve složce žádostí o milost

všimla, že v roce 1977 socialistické republiky a autonomní oblasti samostatně připravovaly návrhy k udělení milosti a nebylo zmíněno, že osoby z tohoto přehledu podávaly žádosti o milost osobně nebo pomocí advokátů či členů rodiny. Později jsem doplnila práce informacemi o politických vězních z roku 1980 a 1982, které byly vypracované interně v ministerstvu spravedlnosti. Tyto dva přehledy umožní čtenářům mé práce pochopit problematiku a podívat se na celkový obraz politické kriminality z hlediska státního aparátu. Při psaní této práce jsem si zjistila mnoho drobných detailů při popisu života jednotlivců na svobodě i ve vězení, což mi pomohlo se do této doby ponořit. Práce tak například obsahuje popis individuálních případů, s jejichž pomocí se můžeme podívat do tzv. mikrohistorie. Jde například o příběhy jednotlivců, obyvatel tehdejšího socialistického státu, popis jejich života a politické činnosti, jíž si všimlo tehdejší vedení a za niž byli vězněni. Během analýzy materiálů připravených nápravnými zařízeními se mi podařilo také zjistit více o jejich každodenním životě ve vězení, popř. jaké tam měli podmínky, jestli pracovali a jaká nálada převládala během jejich trestu. Některé věznice také popisovaly, jak probíhá jejich den, jak tráví volný čas nebo také zásluhy a chování. Po metodologické a obsahové stránce byla pro mě největší inspirací práce Jana Pelikána *Politiciťi vězni v Jugoslávii počátkem 80. let 20. století*¹, vydaná v roce 2022 v časopise *Slovanský přehled*.

Tato práce obsahuje celkem 6 kapitol. Analýza dokumentace zahrnuje období deseti let od roku 1977 až do 1987. Hlavním předmětem mého zájmu byla archivní dokumentace dříve zmíněného Archivu Jugoslávie v Bělehradu. Analýza těchto archivních materiálů ze sedmdesátých a osmdesátých let minulého století byla v této práci klíčová. Zabývala jsem se primárně počtem osob žádajících o milost a charakterem trestných činů, za které byly vězněny. Podrobně jsem zkoumala informace o jejich věku, etnickému původu, sociálním postavení, genderu a výši trestu. Používala jsem vybrané nepublikované, kdysi přísně tajné archivní dokumenty. S jejich pomocí jsem získala částečný přehled o situaci politických vězňů v SFRJ a také smýšlení komise, a to ze stenografických záznamů ze schůzek zasedání komise předsednictva SFRJ pro milosti. Zmíněné schůzky se konaly několikrát za rok, a to jak pravidelná zasedání komise, tak i specifická větší zasedání u příležitosti dne 4. července – Dne bojovníků nebo Dne republiky 29. listopadu. Důležitým pramenem informací z tohoto období byl pro mě také deník *Borba*, který v březnu a dubnu roku 1987 spolu s Televizi *Beograd* začal výzkum témat politických delikventů a politické kriminality v SFRJ. Novináři

¹ Pelikán J.: *Politiciťi vězni v Jugoslávii počátkem 80. let 20. století*. *Slovanský přehled*. Review for the History of Central, Eastern and Southeastern Europe, 2022, č. 108, s. 117–160. ISSN 0037-6922.

tehdy navštívili několik věznic po celému státu. Po domluvě s Televizí *Beograd* bylo vytvořeno několik televizních pořadů, které bohužel nejsou veřejně dostupné.

V první kapitole *Politická situace na přelomu 70. a 80. let dvacátého století* jsem shrnula informace o politické situaci v zemi před Titovou smrtí a po ní, protože tato událost měla významný dopad na obyvatele SFRJ. Josipa Broze považovali za nesmírně významnou osobnost nejen v Jugoslávii, ale také ve světě. Jednou z monografií pro získávání informací na toto téma byla práce kolektivu českých autorů *Dějiny Srbska*², ve které jsou podrobně popsány události zkoumaných let. Kniha je výsledkem projektu Dějiny států a její autoři jsou známí čeští odborníci na dějiny jihovýchodní Evropy, zejména pak Srbska. Ve své práci jsem nejvíce používala informace z páté kapitoly Srbsko po roce 1945, na jejímž napsání se podíleli prof. PhDr. Jan Pelikán, CSc., PhDr. Miroslav Tejchman, DrSc., PhDr. Ondřej Vojtěchovský, Ph.D. Dalším zdrojem informací byla publikace albánského autora Petrita Imamiho *Srbi i Albanci kroz vekove*³ (čes. *Srbové a Albánci v průběhu staletí*), která je psaná srbsky a vydaná byla nakladatelstvím Samizdat B92. Jedná se v tomto případě o druhý díl trilogie. V této knize se autor zabývá dějinami vztahů mezi Srby a kosovskými Albánci v období 1945 – 2016. Třetí monografií, jež byla nesmírně důležitá pro můj výzkum, byla syntéza jugoslávských dějin ve 20. století od Jože Pirjevce⁴. Dalším významným pramenem byla kniha jugoslávského autora Branka Petranoviće *Istorija Jugoslavije 1918–1988*⁵ (čes. *Dějiny Jugoslávie 1918–1988*), která je jedním z nejvýznamnějších zdrojů čerpání informací o dějinách socialistické Jugoslávie na srbských univerzitách. Použila jsem informace z jejího třetího dílu *Socialistická Jugoslávie 1945–1988*.

Považuji za důležitou část také informace o ústavě SFRJ z roku 1974, která byla velmi kritizovaná v SR Srbsko, ale vítaná v jiných oblastech státu. Vzhledem k tomu, že jsem celou dobu pracovala s trestním zákoníkem SFRJ, považuji kapitolu o trestnímu zákoníku z roku 1976 za důležitou, jelikož první analyzovaný materiál byl již z roku 1977. Abych usnadnila pochopení právní terminologie, přidala jsem informace o rozdílu mezi pojmy amnestie a udělení milostí v jugoslávském právu. Informace jsem čerpala z jugoslávských zákoníků,

² Pelikán, J.; Havlíková, L.; Chrobák, T.; Rychlík, J.; Tejchman, M.; Vojtěchovský, O.: *Dějiny Srbska*, NLN, 2019. ISBN 978-80-7422-724-0

³ Imami, P.: *Srbi i Albanci kroz vekove*, Tom II, Samizdat B92, 2017. ISBN 978-86-7963-448-1

⁴ Pirjavec, J.: *Jugoslávie 1918–1992*, Argo, 2000, ISBN 80-7203-277-1

⁵ Petranović, B.: *Istorija Jugoslavije 1918–1988*, Treća knjiga, Socijalistička Jugoslavija 1945–1988, Nolit Beograd, 1988

právní dokumentace z Archivu Jugoslávie a vysokoškolských monografií jako *Krivično pravo Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije*⁶ autora Nikoly Srzentiće.

Musím zde zmínit, že jsem zkoumala jen vybrané archivní dokumenty, jejichž množství odpovídá požadavkům bakalářské práce, a to jak časovým tak i rozsahu. Některé otázky nebo cíle, které jsem si na počátku výzkumu vytkla, však musely zůstat nezodpovězeny vzhledem k jejich absenci v archivní dokumentaci a povrchnímu zpracování přehledu ze strany některých věznic. Jelikož jedním z hlavních cílů byl právě počet osob žádajících o milost, ale často jsem se při počítání delikventů či žádostí o milost setkávala s překlepy nebo chybami – v té době bylo vše dokumentováno pomocí psacího stroje a dokumentace nebyla následně upravena. Hodně času zabrala kontrola a přepočítávání. Kvůli nesprávným datům by výsledky naší analýzy mohly být úplně jiné. Kvůli chybným informacím i správnosti údajů je třeba konečná čísla vnímat pouze jako přibližná.

Informace o osobách, jež podávaly žádost o milost, nebyly v jednotlivých svazových republikách a autonomních oblastech podrobně zpracovány, jak bychom si přáli, proto nemohly být odsouzené osoby analyzovány podle všech kritérií, která mě během výzkumu nejvíce zajímala. Čtvrtou kapitolou je *Vyřízení žádostí o milost v roce 1982*, které byly podány delikventy, jejich právníky, rodiči, dětmi nebo dalšími blízkými osobami. Také jsem přidala kapitolu o politické trestné činnosti na začátku osmdesátých let, jelikož v roce 1981 vypukly významné demonstrace v SAO Kosovo, které ovlivnily kosovskou otázku na desítky let dopředu. Poslední kapitola se věnuje analýze žádostí o milost vyřízených v roce 1987, tedy několik let před rozpadem socialistické Jugoslávie.

Psaní této bakalářské práce probíhalo za jedinečných okolností, poznamenaných bezprecedentními výzvami v mém životě, které představovala celosvětová pandemie covidu-19, během níž byly uzavřeny státní hranice, tedy také Archiv Jugoslávie v Srbsku, jež byly doplněné radostmi a povinnostmi spojenými s těhotenstvím a následnou mateřskou dovolenou, která stále trvá. Konvergence těchto životních událostí nevyhnutelně ovlivnila dobu, kterou jsem měla k dispozici pro hloubkovou analýzu a výzkum tohoto tématu, jak jsem ji plánovala, a způsobila další omezení hloubky zkoumání, která by byla za normálních okolností ideální pro

⁶ Srzentić, N.: *Krivično pravo Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije*, Opšti deo, XVI izdanje 1990, Savremena Administracija Beograd, ISBN 86-387-0151-9

výzkum této práce jak s dostupnými zdroji v České republice, tak i s originálními dokumenty ze výše zmíněného Archivu Jugoslávie.

1. Politická situace na přelomu 70. a 80. let dvacátého století

V jugoslávském trestním zákoníku neexistovala definice politického trestného činu. Podle něj se trestné činy nedělily na politické a nepolitické. Avšak na začátku osmdesátých let, přesněji v listopadu 1980 a o dva roky později v listopadu 1982, se na žádost nejvyšších mocenských špiček socialistické Jugoslávie připravovaly přehledy o politické trestné činnosti v zemi⁷. Jedním z důvodů vzniku takových přehledů byl tlak mezinárodních organizací jako například světově známé Amnesty International⁸, která je aktivní i nyní v 21. století. Proč se tyto přehledy připravovaly zrovna v listopadu? Důvodem byl jeden z hlavních státních svátků Socialistické republiky Jugoslávie Den republiky – 29. listopad.⁹ Během analýzy archivních materiálů zmíníme státní svátky, a zvláště Den republiky Jugoslávie několikrát. Tyto 2 přehledy o počtu a struktuře osob nacházejících se ve výkonu trestu v době vypracování těchto materiálů, zahrnovaly především nejdůležitější údaje jako jméno a příjmení, rok narození, výši sankce a články, podle nichž byla daná osoba odsouzená.

Kdybychom se podívali do dějin, politický zločin je docela nový termín, který se objevil ve Francii během třicátých let devatenáctého století. Existují dvě právní teorie, které popisují politické zločiny – subjektivní a objektivní. Objektivní teorie zahrnuje politické zločiny proti existenci státu a jeho zřízení. Jedná se například o vlastizrada, špionáž a násilné změny státního zřízení. Subjektivní teorie určuje politický zločin na základě motivu pachatele. V případě, že pachatel jednal z politických pobídek, politickým zločinem se může stát i jakýkoli jiný běžný trestný čin. To znamená, že loupež v domě, kde bydlí politik, není politický zločin, protože pachatel nemá politický motiv.¹⁰

Z právního hlediska je to ale trochu jinak, protože v právních teoriích se dělí trestné činy na politické a nepolitické. Svazový sekretariát spravedlnosti a organizace svazové správy to

⁷ Pelikán J.: *Političtí vězni v Jugoslávii počátkem 80. let 20. století*, str. 118.

⁸ Amnesty International je nezávislé hnutí, které bylo založeno v Londýně v roce 1961 za účelem ochrany lidských práv po celém světě. Právě v roce 1977, který jsem si vybrala jako první rok pro svůj výzkum, obdržela organizace Amnesty International prestižní Nobelovu cenu míru za „přínos k obraně svobody, spravedlnosti a tím i míru na celém světě“ <https://www.amnesty.cz/>.

⁹ Jeden z pěti státních svátků – 29. listopadu se slavil Den republiky. Přesně v ten den se konalo druhé setkání AVNOJ v bosenském městě Jajce v roce 1943, na kterém se Josip Broz Tito stal maršálem Jugoslávie. <https://www.rts.rs/lat/vesti/drustvo/4607482/zasto-se-slavio-29-novembar-i-kako-je-ukinut.html>

¹⁰ Srzentić, N.: *Krivično pravo Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije*, 1990, str. 203

cháपालy, protože na to upozorňovaly při zpracování dokumentace přehledu o počtu a struktuře osob nacházejících se ve výkonu trestu odnětí svobody v roce 1980 a 1982. Trestné činy proti společenskému pořádku a bezpečnosti země jsou zpravidla v podstatě politickými zločiny. Jejich politický charakter vyplývá z ochranného objektu, proti kterému jsou namířeny, a motivu, který k tomu vede. Ochrana vlády, socioekonomického a politického systému jsou hodnoty, které mají politický obsah, protože obecné vztahy politických sil závisí na tom, kdo je držitelem moci v zemi, jaký má socioekonomický systém a na jakém základě bude jeho politický systém organizován. Další charakteristikou těchto kriminálních činů jsou politické motivy, které jsou pravidelně motivovány politickými pobídkami buď samotného pachatele, nebo osob za ním. Z výše uvedeného vyplývá třídní charakter těchto kriminálních činů, jejich politické zabarvení a jejich zvláštní společenská nebezpečnost.¹¹

V polovině sedmdesátých let dvacátého století začala samosprávná stagnace v Socialistické federativní republice Jugoslávie stejně jako i v jiných socialistických zemích. Historicky významnou událostí sedmdesátých let bylo přijetí ústavy z roku 1974¹², jež obsahovala velké změny ve státním a socioekonomickém prostředí. Zahrnovala 10 základních principů, které výrazně ovlivnily život v SFRJ: státní organizace, socioekonomická organizace, ekonomický systém, socialistická samosprávná demokracie, svobody a práva člověka a občana, obrana státu, mezinárodní vztahy SFRJ, role politických a odborových organizací, cíl socioekonomického a politického systému, základy výkladu ústavy a zákonů.

Ústava obsahovala ústavní dodatky (*srb. amandmani*) i nové prvky k ústavě z roku 1963. Jedna důležitá proměna měla mnohem větší důsledky, než se tehdy očekávalo, a to bylo právě to, že ústava postavila svazové autonomní oblasti a republiky na stejnou úroveň a tím se stala de facto konfederací. Autonomní oblasti Kosovo a Vojvodina dostaly stejná práva jako i republiky. Během tohoto období si v SFRJ každá republika a autonomní oblast samostatně upravovaly organizaci a jurisdikci soudnictví, uzákonily své trestní zákoníky s výjimkou obecní a hlavní části komplexního výčtu federálních trestných činů a ustanovení o řízení, která zůstávají v jurisdikci svazového státu. Soudnictví bylo regulováno republikami a autonomními oblastmi s vlastními předpisy. Právě tato změna zrušila jedinečný justiční systém SFRJ. Tato změna má dodnes obrovský dopad na státy bývalé Jugoslávie. Vedení plánovalo touto ústavou sjednotit republiky a oblasti v rámci SFRJ, ale nakonec ústava z roku 1974 měla opačný dopad,

¹¹ Srzentić, N.: *Krivično pravo Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije*, 1990, str. 205

¹² Ústava SFRJ z roku 1974, dostupné z: <https://www.worldstatesmen.org/Yugoslavia-Constitution1974.pdf>

protože některé republiky a oblasti to využily ve svůj prospěch.¹³ Politický dopad to mělo i na známé osobnosti, které nebyly spokojené s novou ústavou. O pracovní místa přicházeli lidé z intelektuálních kruhů, kteří nepodporovali a kritizovali novou ústavu, například to byly známé osoby jako Vojislav Koštunica, člen Svazu komunistů Kosta Čavoški z právnické fakulty v Bělehradě a také několik pracovníků z jiných fakult. Později skoro všichni byli zaměstnaní v Institutu společenských věd, který aktivně bojoval v té době za lidská práva, a tím se tato instituce stala oporou srbské opozice v osmdesátých letech dvacátého století.¹⁴ Mimochodem Kosta Čavoški byl autorem více různých petic v té době, často kritizoval autoritativní ideologie i jejich režimy ve svých vědeckých pracích, a proto byl na začátku sedmdesátých let potrestán podmíněčným trestem vězení.

Několik měsíců po začátku platnosti ústavy z roku 1974 požádalo Srbsko o její změnu a na pokyn předsednictva skupiny politických znalců v roce 1977 v čele s Dragoslavem Dražou Markovićem, Petarem a Ivanem Stambolićem a profesory Fakulty politických věd Bělehradské univerzity Najdanem Pašićem a Radoslavem Ratkovićem byly připraveny návrhy na její revizi, protože podle jejich názorů Srbsko v tu chvíli neuskutečnilo své *historické* právo na vlastní stát v rámci SFRJ. Tyto návrhy byly zveřejněny pro oficiální použití a nazvány „Modrá kniha“ kvůli barvě vazby. Můžeme tedy také zmínit, že tato kniha se oficiálně nejdříve jmenovala „Socialistická republika Srbsko a autonomní oblasti v ní – ústavní postavení i praxe“, v níž autoři rozdělili své požadavky do 4 bodů: 1. Omezení principu konsensu mezi republikami, 2. Zvýšení pravomoci Srbska ve dvou oblastech – Vojvodina a Kosovo, 3. Zajištění potřebné ekonomické pomoci pro Srbsko, 4. Vytvoření speciálního programu pro Kosovo, který navrhne srbská výkonná rada, program bude financován státem. Je třeba říci, že tato kniha byla vydána ve velmi malém počtu kopií a daleko ne všichni členové výkonného výboru předsednictva SK Srbska ji viděli. Na zasedání Ústředního výboru SR Srbsko dne 30. června 1977 byl tento pracovní materiál řadou členů ostře kritizován, a proto byl okamžitě odložen.¹⁵ Pouhou svou existencí způsobila tato kniha rozkol v ústředním výboru srbského svazu komunistů a autoři byli obviněni kolegy z nacionalismu.

Když se podíváme na nejproblematictější bod sporu v ústavní reformě, tak to byl status Kosova, protože ani Albánci, ani Srbové nebyli spokojeni s tím, jak byla tato otázka vyřešena. Přištině se nelíbilo to, že jí byl odepřen status republiky. Ačkoli by ze všech praktických důvodů

¹³ Šestak, M.: Dějiny jihoslovanských zemí, str. 548

¹⁴ Tamtéž, str. 494

¹⁵ Imami, P.: *Srbi i Albanci kroz vekove*, str. 77

být republikou významně nepřispělo k autonomii, kterou Kosovo již požívalo, toto rozhodnutí způsobilo, že se Albánci cítili poníženi, a to jak ústavně, tak politicky. Co se jim v této ústavě zdálo příliš málo, bylo Srbům příliš mnoho. Obyvatele Kosova byli samozřejmě velmi rozzuření, když se zjistilo, co patří do „Modré knihy“. Bělehrad byl frustrovaný tím, že jeho autonomní oblasti Vojvodina a Kosovo by mohly hlasovat o všech klíčových otázkách srbské politiky, ale mohly by Bělehradu zakázat zasahovat v jakékoli míře do jeho záležitostí. Oblasti například zabránily vytvoření jednotného plánu hospodářského rozvoje, schválení společného obranného zákona a centralizovanému sběru statistických údajů v Srbsku.¹⁶

Navzdory nové ústavě zůstalo SAO Kosovo krizovou oblastí kvůli separatistickým skupinám, které aktivně podporovaly vznik Velké Albánie. Tak byla v roce 1973 odhalena ilegální organizace Revoluční hnutí sjednocené Albánie. Na konci roku 1974 proběhly etnické nepokoje na území SAO Kosovo. Také v roce 1976 bylo souzeno za separatismus 19 Albánců, kteří byli odsouzeni k nejvyššímu trestu – 15 letům vězení¹⁷ za organizaci „Národního hnutí za osvobození Kosova“. Bylo podezření, že vedení Albánie v čele s Enverem Hoxhou, které v té době mělo stalinistické názory, ideologicky útočilo na Jugoslávii a jeho celistvost a vměšovalo se do vnitřních záležitostí SFRJ šířením separatistických názorů mezi kosovským obyvatelstvem albánského původu.¹⁸

Později bylo v roce 1981 potvrzeno, že Albánie stála za kosovskou krizí a podporovala nelegální organizace, ale vliv Albánie zdaleka nebyl klíčový. Nacionalisté z Albánie vnímali romanticky Kosovo jako oblast, kde jsou domorodci, kteří musí z Kosova vytvořit monoetnickou republiku a následně ji připojit do tzv. Velké Albánie. Co se týká etnicity obyvatel Kosova, většina byla obyvatel v té době albánského původu. Podle statistiky z monografie *Istorija Jugoslavije* se odstěhovalo z území Kosova během 1961–1981 let kolem 100 000 Srbů a Černohorců¹⁹, samozřejmě z různých důvodů. Nebylo potvrzeno, že se zmíněné národy stěhovaly z Kosova kvůli albánskému nacionalismu. Když se podíváme do ekonomického a veřejného sektoru v SAO Kosovo v té době, Albánci v něm podle informací z roku 1980 zaujímali až 93 % a Srbové jen 5 %.²⁰ Pro Kosovo byla velkým problémem

¹⁶ Calic, M.-J.: A history of Yugoslavia, str. 245.

¹⁷ Pelikán, J.; Havlíková, L.; Chrobák, T.; Rychlík, J.; Tejchman, M.; Vojtěchovský, O.: *Dějiny Srbska*, str. 495.

¹⁸ Calic, M.-J.: A history of Yugoslavia, str. 258.

¹⁹ Andrić, A.: *Istorija Srba od 1918 do 2012*, str. 178

²⁰ Pelikán, J.; Havlíková, L.; Chrobák, T.; Rychlík, J.; Tejchman, M.; Vojtěchovský, O.: *Dějiny Srbska*, str. 496.

nezaměstnanost, která činila v roce 1975 celých 23 %, byla zde nejvyšší ze všech svazových republik a autonomních oblastí SFRJ. V roce 1982 po vypuknutí kosovské krize byla nezaměstnanost již 29,1 %. V tomto roce podle statistik v jiných republikách a autonomních oblastech nezaměstnanost také rostla, ale nikde nestoupla tolik jako v SAO Kosovo. Celková nespokojenost obyvatel v této malé oblasti SFRJ stoupala. Například podle míry nezaměstnanosti byla v roce 1975 druhá nejhorší v Makedonii s 22,2 % a později v roce 1982 tam nezaměstnanost činila 22,3 %.²¹ Kvůli nerovnosti ekonomického vývoje mezi jugoslávskými republikami a oblastmi vzrůstal nacionalismus, protože jedni si stěžovali na to, že doplácí na druhé, a druzí si stěžovali na vykořisťování těmi prvními.²² Tak například od 1971–1975 roku pocházelo 70 % kosovského rozpočtu a investic z federálních zdrojů.²³

Když se vrátíme na státní úroveň, ekonomické problémy SFRJ se zvětšovaly každým rokem. Ekonomický systém se vyčerpal a zahraniční dluh v roce 1971 byl 1,2 miliardy dolarů, v roce 1977 již 9,54 miliardy dolarů a těsně před Titovou smrtí činil již víc než 18 miliard dolarů USA, o 2 roky později byl již 18,5 miliard.²⁴ Koncem 70. let se objevil problém nerentabilních podniků v zemi a finanční problémy se prohloubily, nezaměstnanost prudce vzrostla. Inlace vzrostla o 45 % a životní úroveň začala klesat. Dramaticky se zvyšovaly ceny za základní životní potřeby jako potraviny, energie, palivo. Kvůli nedostatku paliva bylo zavedeno pravidlo sudých a lichých čísel automobilových značek, tj. občané mohli řídit auta každý druhý den, záleželo to na čísle SPZ.²⁵ V roce 1977 tak na tisíc obyvatel v Jugoslávii připadalo jen 213 zaměstnanců a nezaměstnaných lidí bylo kolem 300 000. Populární byla stále práce v zahraničí. Stovky tisíc Jugoslávců našly práci v Německu, Švýcarsku, Švédsku nebo ve Francii. Dohromady bylo tehdy v zahraničí kolem 700 000 Jugoslávců. Mladí absolventi nemohli najít práci, i přestože měli odbornou kvalifikaci, kvůli malým příležitostem zaměstnání na úrovni celého státu. Tak o několik let později v roce 1985 bylo podle evidence úřadů práce 1 104 000 osob, které oficiálně hledaly zaměstnání, tehdy to bylo cca 4,8 % z celkového počtu obyvatel.²⁶

²¹ Imami, P.: *Srbi i Albanci kroz vekove*, str. 77

²² Tejchman, M.: *Balkán ve 20. století*, str. 299

²³ Veremis, T.: *A modern history of the Balkans*, str. 153

²⁴ Glenny, M.: *The Balkans 1804–2012*, str. 623

²⁵ Andrić, A.: *Istorija Srba od 1918 do 2012*, str.176–177

²⁶ Petranović, B.: *Istorija Jugoslavije*, str. 431.

1.1. Jugoslávie po Titově smrti

Ačkoliv Tito, zvaný „vůdce národů a národností Jugoslávie“, byl delší dobu před smrtí nemocný, za jeho života jugoslávští politikové nějakým způsobem zvládali rostoucí krizi. Nicméně po jeho smrti 4. května roku 1980 v slovinské Lublani se hodně změnilo.²⁷ Okamžitý chaos po jeho smrti ale nenásledoval, jak někteří předpokládali. Pravděpodobně to bylo také tím, že zemřel ve věku sedmaosmdesáti let a předpokládalo se, že už dlouho nevydrží být hlavou státu. Podle Ústavy z roku 1974 byl Tito doživotním nenahraditelným prezidentem Předsednictva SFRJ a po jeho smrti se právě zmíněné Předsednictvo stalo hlavou státu. Ve svém svědectví Raif Dizdarević píše, že bylo však nesporné, že smrtí vůdce skončilo období prosperity a zdárného vývoje SFRJ. Problémy, které existovaly i dříve, se začaly projevat mnohem ostřeji a dramatičtěji. Jugoslávie tehdy musela čelit realitě posttitovského období.²⁸ V roce 1980 byla socialistická Jugoslávie vystavena třem hlavním problémovým procesům: politicko-ideologické krizi, ekonomické krizi, která se zhoršovala každým rokem, a masovému separatistickému hnutí albánského obyvatelstva v Kosovu. Politicky aktivní občané doufali, že Titův konec bude pro Jugoslávii novým začátkem. Lidé byli v rozhovorech svobodnější ve svých názorech na Josipa Broze Tita.

V období 1980–1985 bylo zakázáno pouze deset čísel novin, 16 knih, jedna mapa a jeden plakát. Vedení státu ale nepovažovalo protesty intelektuálů za závažnou záležitost. V té době se vedení v SR Srbsko pokusilo zastavit procesy a byly použity i metody známé z období Titovy Jugoslávie. Režim preventivně pronásledoval opozici, nedovoľoval žádné aktivity nebo antivládní články v tisku. Používaly se nezřídka policejní metody. V dubnu 1984 bylo zatčeno 28 srbských intelektuálů. Šest z nich bylo později souzeno, ale téměř všichni byli brzy propuštěni²⁹.

Jinak to ale bylo v SR Bosna a Hercegovina, kde v Sarajevě začal soud s mladým docentem sarajevské univerzity Vojislavem Šešeljem, který v jedné své nevydané práci napsal, že by navrhl likvidaci pěti federálních celků (jednalo se o Černou Horu, Makedonii, Bosnu a Hercegovinu, Vojvodinu a Kosovo), jež by se měly podle jeho názoru připojit k Srbsku. Šešelj

²⁷ Pirjevec, J.: Tito and his comrades, str. 454–455.

²⁸ Dizdarević, R.: Od smrti Tita do smrti Jugoslávie, str. 61

²⁹ Nikiforov, K. V.: *Jugoslavija v XX věku*, str. 747.

byl jedním z těch, kdo se zúčastnil Đilasovy přednášky³⁰ v bělehradském bytě v roce 1984, po níž byli všichni přítomní drženi ve vazbě až 2 dni. Po návratu do BaH byl zatčen kvůli výše jmenovanému článku. Dalším příkladem je Muslim Alija Izetbegović, který byl v roce 1983 odsouzen v Sarajevě spolu s několika lidmi stejného smýšlení kvůli muslimskému nacionalismu a nepřátelské propagandě. Izetbegović dostal 14 let odnětí svobody, ale již v roce 1988 byl propuštěn.³¹

Když se vrátíme k hospodářství, na konci roku 1985 byla inflace 100 %³², nezaměstnanost 15 % a zahraniční dluh činil již kolem 21 miliard amerických dolarů. S takovým dluhem se vláda nemohla vyrovnat a krize zasáhla zvláště silně v té době nedostatečně rozvinutá území SFRJ. Dlouhotrvající ekonomická krize se prudce změnila v krizi fungování celého jugoslávského státu, položila základy další krize, a to mimo jiné i v oblasti národnostních vztahů obyvatel Jugoslávie. Nejproblematičtější oblastí pro vedení SFRJ bylo stále SAO Kosovo.

Rok	1981	1982	1983	1984	1985	Celkem
Vzdělání						
Vysokoškolské	30	18	11	7	7	73
Vyšší škola	21	16	5	18	1	61
Středoškolské	150	151	67	112	31	511
Základní	77	44	53	69	52	295
Ostatní	18	4	17	25	15	79

Tabulka 1. Struktura vzdělání odsouzených osob v SAO Kosovo 1981–1985

11. března 1981 cca v 19 hodin večer začaly rozsáhlé a bouřlivé demonstrace, které vypukly v Prištině. Prvním požadavkem protestujících byly právě politické podmínky v SAO Kosovo. Tato demonstrace skončila až ve 3 hodiny ráno. Došlo i k tomu, že demonstranti v březnu 1981 použili střelné zbraně. Během dvou následujících týdnů se ale nekonaly žádné

³⁰ Milovan Đilas byl významný jugoslávský politik a člen Svazu komunistů Jugoslávie. Více krát byl vězněn a stal se jedním z nejznámějších kritiků komunistického systému v SFRJ. 20. dubna 1984 vpadla tajná policie SFRJ do jednoho bělehradského bytu, kde se ten den sešla skupina intelektuálů kvůli přednášce, kterou organizoval Đilas. Šlo o přednášku tzv. Svobodné univerzity, která byla zařízena podle polského vzoru. Jeden z účastníků této přednášky byl nalezen mrtvý o 10 dní později.

³¹ Pirjevec, J.: Jugoslávie 1918–1992, str. 432

³² Článek srbských novin Telegraf z 3. ledna 2022 <https://biznis.telegraf.rs/info-biz/3440303-inflacija-ujugoslaviji-je-bila-ogromna-svet-je-o-tome-brujao-ceka-li-nas-to-opet>

demonstrace. Na konci března roku 1981 byla právě v Prištině štafeta u příležitosti Dne mladosti v SFRJ. Než štafeta začala, vypukly znovu nepokoje kvůli preventivnímu zatknutí několika politicky problematických studentů, kteří se shromáždili před studentskými kolejemi.

Pokud se podíváme na statistiku publikovanou v deníku *Borba*, nejvíc osob odsouzených v roce 1981 mělo ukončené středoškolské vzdělání. Počet politických delikventů se středoškolským vzděláním převažoval až do roku 1985. V tomto roce bylo nejvíc osob odsouzených za politické trestné činy se základním vzděláním.³³

Ilegální albánské skupiny v Kosovu byly nebezpečné kvůli svým nacionalistickým názorům, jež podporovaly stalinistický režim Envera Hodže v Albánii, který byl od roku 1944 až do roku 1985 tajemníkem Albánské strany práce, tj. vůdcem celého státu. Nacionalistických demonstrací se zúčastnili Albánci i za hranicemi Kosova, například v Makedonii a v Černé Hoře, proto se vedení SFRJ připravovalo na možnost povstání albánského obyvatelstva. Protestující žádali sjednocení všech albánských území tzv. Velké Albánie. Během demonstrací v Prištině, které byly nejagresivnější a nejničivější, přišlo oficiálně o život 9 osob, více než 200 bylo během demonstrací zraněno.³⁴ Albánské zdroje ale uváděly 600 mrtvých a 600 raněných.³⁵ Demonstrace byly zastavené silou a vláda vyhlásila mimořádný stav, který trval 20 měsíců. Relativní pořádek tam byl zachován pouze díky zvláštním složkám Ministerstva vnitra SFRJ. V letech 1981–1987 bylo odsouzeno několik stovek Albánců, odhalené byly desítky ilegálních organizací, ale ani přesto se nepodařilo zeslabit napětí v SAO Kosovo. Zhoršila se situace slovanského obyvatelstva na tomto území. Stouply nacionalistické nálady obou stran. Situace se stále zhoršovala. Srbové a Černohorci podepisovali petice a upozorňovali na situaci vedení v Bělehradě. Bylo zaznamenáno také několik útoků na duchovní objekty pravoslavné církve.³⁶ Napětí v Jugoslávii razantně stoupalo od druhé poloviny osmdesátých let stejně jako v Sovětském svazu, kde nové reformy ukazovaly na rozpad socialistického systému. Jugoslávští socialističtí politici nedokázali zvládnout tuto situaci v zemi a mluvilo se o rozpadu celé Jugoslávie.³⁷

³³ *Borba*, 8. 6. 1987

³⁴ Calic, M.-J.: *A history of Yugoslavia*, str. 258.

³⁵ Pelikán, J.; Havlíková, L.; Chrobák, T.; Rychlík, J.; Tejchman, M.; Vojtěchovský, O.: *Dějiny Srbska*, str. 498.

³⁶ *Tamtéž*, str. 499–500.

³⁷ *Tamtéž*, str. 501

2. Právní systém po ústavě z roku 1974

2.1. Trestní zákoník z roku 1976

Trestní zákoník Socialistické federativní republiky Jugoslávie byl poprvé zveřejněn ve věstníku *Službeni list* číslo 44 z 8. října roku 1976. Tento zákon schválila Skupština SFRJ 28. září 1976. Trestní zákoník se skládal ze dvou částí. První je obecná a druhá speciální. Obecná část měla 14 hlav a speciální jen 10 hlav. Pro nás je uvedený zákon důležitý, protože v praktické části této práce se budeme zabývat informacemi, které jsou výsledkem těchto definicí. Většina článků, s nimiž jsme se setkali během analýzy žádosti o milost byla z tohoto trestního zákoníku.

Důležité informace a definice z tohoto zákona:

- *Trestný čin* je společensky nebezpečný čin, jehož znaky stanoví zákon (kap. 2, § 8, odst. 1).

- *Trestně odpovědný* je pachatel, který je odpovědný a který trestný čin spáchal úmyslně nebo z nedbalosti. Za trestný čin spáchaný z nedbalosti je pachatel trestně odpovědný, jen když to stanoví zákon (kap. 2, § 11).

- *Druhy trestů* jsou uvedeny v článku 34 třetí hlavy zákona, který obsahuje 4 druhy trestů: trest smrti, odnětí svobody, peněžitý trest a konfiskace majetku.

Tyto informace nám pomůžou s pochopením délky trestů odnětí svobody. Článek 38 uvádí, že trest odnětí svobody nemůže být kratší než patnáct dnů a delší než patnáct let, ale během výzkumu jsme měli případy, že lidé byli odsouzeni k 20 rokům odnětí svobody, a to právě kvůli tomu, že ti kdo byli obviněni ze zločinů, za něž byl nařízen trest smrti, mohou strávit 20 let ve vězení, ale pouze pokud takto určí soud.

V některých případech byly uvedeny jak roky, tak i měsíce a dny. To se psalo kvůli tomu, že podle trestního zákoníku se délka určuje podle celých měsíců a let. Pouze v případě, že je osoba obviněna na méně než 6 měsíců, píší se i celé dny.

2.2. Amnestie a milost

V rámci této práce nás nejvíce zajímá kapitola jedenáctá, články 101 a 102, které obsahují informace o amnestii a milosti. Důležité je vysvětlit rozdíl mezi těmito termíny, protože z lingvistického pohledu mají stejný význam (jsou často označovány jako synonyma). V této práci budeme analyzovat spoustu dokumentovaných záznamů, které se týkají právě udělení milosti v Jugoslávii během sedmdesátých a osmdesátých let dvacátého století.

Amnestie je čin, jímž je neurčenému počtu osob, na které se vztahuje zákon o amnestii, uděleno osvobození od trestního stíhání nebo úplné či částečné osvobození od exekuce. Základní trest odnětí svobody je nahrazen peněžitým trestem, zkrácením trestu nebo se změnil právní následek trestu. Orgán, který schvaluje zákon o amnestii, také určuje i jeho obsah. To mohou být jen nejvyšší zastupitelské orgány, jako jsou skupštiny – skupština SFRJ, skupštiny socialistických republik, skupštiny socialistických autonomních oblastí. Každá skupština řeší amnestii na své odpovědné úrovni a řídí se svým zákoníkem.

A to například:

- Pachatel může být částečně osvobozen z trestu.
- Odsouzenému nahradí trest lehčím typem trestu.
- Odsouzení může být vymazáno.
- Odsouzený může být propuštěn z výkonu trestu, který je stanoven v rozhodnutí soudu a může zahrnovat každý z trestů v § 34 trestního zákoníku SFRJ (uvedené jsou tresty odnětí svobody, peněžitý trest, trest smrti), to se týká také trestu odnětí svobody pro mladistvé.
- Právní důsledky odsouzení. V tomto případě se jedná o zánik nebo ztrátu určitých práv, jakož i důsledky související se zákazem nabytí určitých práv (§ 89 odst. 1 a 2).
- Abolice³⁸ neboli zastavení soudního řízení. To je zproštění trestního stíhání, které se týká konkrétního trestného činu a zahrnuje zpravidla všechny osoby, které se podílely na jeho výkonu. Jenže tato forma amnestie se nemůže vztahovat na případy, ve kterých byl již uložen pravomocný trest.

K aplikaci institutu amnestie dochází, jsou-li pro to důvody jako např.:

³⁸ Abolice, nebo lat. Abolere z latinského jazyka se překládá jako „zničit“.

<https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=2113>

- změna socioekonomických nebo politických okolností, v důsledku čehož tresty uložené viníkům již nejsou přiměřené
- změna trestní politiky podle některých trestných činů a pachatelů, zejména pokud došlo ke změně trestní legislativy, takže případy, které již byly podle nové právní úpravy pravomocně vyřešeny, by nebyly postižitelné nebo by byl trest výrazně zmírněn nebo pokud by nějaký byl jiný, ze společenského a státního hlediska oprávněné důvody

Amnestie v Jugoslávii od roku 1944 a osoby, které pod ni spadaly:

- 1944 – četníci a domobranci (rozhodnutí o amnestii)
- 1945 – kolaboranti a pomocníci *okupačních zemí* (dekret)
- 1945 – makedonská amnestie (dekret)
- 1946 – lesní zločinci (zákon o amnestii)
- 1953 – pachatelé trestných činů souvisejících s nuceným výkupem zemědělských produktů (zákon o amnestii)
- 1962 – pachatelé některých trestných činů proti vyhýbání se vojenské službě, nedovolenému překročení hranic apod. (zákon o amnestii)
- 1973 – pachatelé určitého počtu trestných činů proti lidu a státu, nedovolené překročení hranic, vyhýbání se vojenské službě atd. (zákon o amnestii)
- 1982 – pachatelé trestných činů souvisejících s vyhýbáním se vojenské službě. (zákon o amnestii)

Milost se uděluje konkrétní osobě, vztahuje se vždy na individuálně určené osoby. Může to být jedna i více osob. V rozhodnutí o milosti jsou vždy uvedené konkrétní osoby. V případě milosti lze zrušit nebo zkrátit i bezpečnostní opatření a různé zákazy, například zákaz vystupování na veřejnosti, zákaz řízení motorového vozidla, vyhoštění obyvatele z území, jde-li o cizince atd. Co se týká speciální části trestního zákona ³⁹, s tím budeme nejvíce pracovat během analýzy, protože hlava patnáctá zahrnuje trestné činy proti základům socialistické vlády a státní bezpečnosti. Milost je úkon, kterým se jmenované osobě uděluje

³⁹ Zákoník, který byl schválen 28. září 1976.

osvobození od trestního stíhání nebo úplné nebo částečné osvobození od trestního stíhání, výkon trestu, nahrazení uloženého trestu mírnějším trestem nebo podmíněným odsouzením. V tom je výhoda milosti oproti amnestii, že každý případ je posuzován samostatně, je posuzována osobnost každého odsouzeného prostřednictvím získaných stanovisek justičních orgánů, místní komunity, kde žije, a organizací, kde je zaměstnán. U amnestie není tento druh výběru možný, protože se týká nedefinované skupiny osob.

3. Žádosti o milosti z roku 1977

V této kapitole budeme pracovat s přehledem o počtu a struktuře osob, které spáchaly trestný čin nebo činy politického charakteru a jež byly navrženy na udělení milosti. Tyto návrhy vypracovala každá republika nebo autonomní oblast zvláště k výročí dne republiky 29. listopadu roku 1977 ve spolupráci s věznicemi, v nichž si odpykávaly trest. Tento svátek pro jugoslávskou společnost byl důležitým dnem, jedním z hlavních státních svátků, proto věznice zpravidla věznice navrhovaly více osob na milost než kdykoliv během roku. Na mimořádném zasedání Komise předsednictva SFRJ pro milosti, které se konalo 15. listopadu 1977, byl projednáván návrh jednotlivých částí SFRJ na hromadnou milost odsouzeným. V té době neměla tehdejší Jugoslávie podle svého zákona pojem *politická trestná činnost*, proto se k politickým odsouzeným osobám přistupovalo ve vězení jako k ostatním vězňům. Jak můžeme vidět z analýzy některých případů, pokud se vězeň choval dobře/velmi dobře/výborně, mohl dostat odměnu. Ve vězení však nebyly uspokojivé podmínky pro život, často jsem viděla informace o tom, že se zdraví vězně zhoršilo tak, že se na to muselo nahlížet jako na důvod k udělení milosti. Nebylo uvedeno, co přesně bylo důvodem zhoršujícího se zdravotního stavu. Podle informací, které obsahovaly některé archivní dokumenty, měli vězni čas na odpočinek, například se mohli dívat na televizi, číst literaturu, noviny, měli právo na lékařské ošetření atd.

Podle archivních dokumentů uložených v Archivu Jugoslávie v Bělehradě, podaly tehdy svazové republiky a autonomní oblasti celkem 878⁴⁰ návrhů na prominutí trestů politickým odsouzeným – nejvíc v tomto roce. Z toho 571 návrhů bylo vyřízeno kládně, tj. osoby z tohoto seznamu byly osvobozené od trestního stíhání nebo dalšího výkonu trestu nebo jim byl snížen trest odnětí svobody. Zde musíme připomenout počet obyvatel v republikách a oblastech Jugoslávie v té době, protože dále budeme pracovat s počtem vězňů podle republik a autonomních oblastí kde dotyční byli odsouzeni. Tak například podle statistiky vydané v SFRJ v roce 1975 bylo dohromady v roce 1971 během sčítání lidu 20 522 972 obyvatel.⁴¹ Nenašli jsme v archivní dokumentaci informace o celkovém počtu osob nacházejících se ve vězení za politickou trestnou činnost v tomto roce. S touto informací by analýza těchto informací byla úplná.

⁴⁰ Takový počet osob spadal do stanovených kritérií pro milost k 29. 11. 1977.

⁴¹ Statistički godišnjak Jugoslavije, Savezni zavod za statistiku, Beograd, jul 1975, str. 368

Republika / Autonomní oblast	Počet návržených osob	Počet obyvatel v roce 1971
SR Srbsko	46	5 250 365
SR Chorvatsko	158	4 426 221
SR Bosna a Hercegovina	256	3 746 111
SAO Vojvodina	15	1 952 533
SR Slovinsko	15	1 727 137
SR Makedonie	4	1 647 308
SAO Kosovo	56	1 243 693
SR Černá Hora	21	529 604
Celkem	571	20 522 972

Tabulka 2. Počet obyvatel podle republik a autonomních oblastí SFRJ v roce 1971 a počet navržených osob k milosti

Komise nakonec přijala 567 návrhů, z toho 355 zproštění trestního stíhání, 142 návrhů na zproštění výkonu či dalšího výkonu trestu odnětí svobody a 70 zkrácení trestu. U ostatních 311 návrhů se komise domnívala, že neexistuje žádný důvod pro udělení milosti podle jimi stanovených kritérií.

Komise se řídila kritérii pro udělení milosti, která byla dohodnuta ještě předtím, než byly připraveny dokumenty komisemi z republik a autonomních oblastí. Bylo tedy dohodnuto několik podmínek:

1. Osvobození od výkonu trestu:
 - osoby odsouzené za zločiny proti lidu a státu ještě podle trestného zákoníku z roku 1951;
 - osoby odsouzené za trestné činy proti základům socialistického samosprávného společenského pořádku a bezpečnosti SFRJ, kterým trest končí do 30. června 1978;

- osoby odsouzené za trestné činy podle článků TZ § 100, § 109, § 110, § 117, § 118, § 119 odst. 1. a 2., pokud do 29. 11. 1977 vykonali alespoň polovinu uloženého nebo zmírněného trestu;
- odsouzení podle § 119 odst. 3, § 174, kteří nastoupili do výkonu trestu do 29. 11. 1977 bez ohledu na to, jak dlouho jsou ve výkonu trestu nebo do výkonu trestu zatím nenastoupili.

2. Částečné osvobození od výkonu trestu:

- osoby ve výkonu trestu za trestné činy z § 100, § 109, § 110, § 117, § 118, § 119 odst. 1. a 2., které však nebudou osvobozeni od výkonu trestu z jednoho z výše uvedených důvodů. U nich se délka trestu snižuje z 10 let o 2 roky, z 5–10 let o 1 rok, pokud délka trestu byla do 5 let, v tom případě se ona zkracuje o 6 měsíců.

3. Svoboda od pronásledování:

- osoby, proti nimž je vedeno trestní řízení podle § 119 odst. 3. a § 174, § 134 odst. 2, § 157, podle kterého zatím nebylo do 29. listopadu 1977 pravomocně rozhodnuto.

Komise totiž učinila také několik výjimek, například případy z § 292a a § 174, které poškozují výlučnou pověst republik nebo oblastí, nebyly zohledněny, protože od poloviny roku 1977 spadá udělování milostí za tyto trestné činy do pravomoci Předsednictva republik a autonomních oblastí podle § 15 zákona o milostech. Bylo také konstatováno, že milost se neuděluje, pokud si to osoby svým chováním podle posudku věznice, kde se nacházejí, nezaslouží nebo pokud by jejich osvobození z výkonu trestu mělo negativní vliv na prostředí, ve kterém budou žít. Podle informací deníku Borba z 25. listopadu roku 1977 bylo v Srbsku omilostněno 277 odsouzených u příležitosti dne SFRJ, z toho 46 osob odsouzených za politickou trestnou činnost, jež splňovaly podmínky pro udělení milosti.

Ve většině případů se komise vyjádřila ohledně svého rozhodnutí. Každá část federace připravovala informace zvlášť, a proto existovalo několik rozdílů mezi jejich zpracováním. Ovšem všude se uvádělo jméno, příjmení, alespoň rok narození (v chorvatských dokumentech také celé datum narození). Chorvati byli velmi pečliví při zpracování dokumentace a uváděli

také jméno otce, jméno a rodné příjmení matky, místo narození vězňů včetně obce, plnou adresu pobytu před vězením, národnost, občanství, rodinný stav, počet dětí, vzdělání (popsán byl i přesný počet let v každém stupni vzdělání, např. 8 let základní škola, 4 roky gymnázia a 5 let vysokoškolského vzdělání včetně oboru), pracovní pozice před odsouzením a roky splnění vojenské povinnosti.

Chorvatské dokumenty mají také přehlednou bodovou strukturu od 1 do 11:

1. Osobní informace.
2. Důvod rozsudku.
3. Odkaz na trestní zákoník.
4. Výše uloženého trestu.
5. Název soudu, který vynesl rozsudek.
6. Doba strávená ve vězení a doba, která odsouzenému ještě zbývá.
7. Informace o předchozích odsouzeních a pokutách – rejstřík trestů.
8. Informace o tom, zda byl odsouzený členem SKJ (Svaz komunistů Jugoslávie) nebo veteránem odboje národně osvobozené války.
9. Ve které věznici se nachází odsouzený.
10. Popis chování odsouzeného ve vězení k pracovníkům vězeňské služby a ostatním vězňům, počet odměn za dobrou práci, pokud byl odměňován, přidal-li se během pobytu za mřížemi k problematické skupině, jakou práci ve vězení vykonával, jestli se tam vzdělával, jestli litoval toho, co provedl, nebo ne. Také je popsáno, s kým si píše a o čem atd. Tento bod zahrnoval i data, jestli byla dostupná informace o aktuálním zdravotním stavu v době zpracování dokumentace, chronických onemocněních nebo problémech způsobených během vězení, popř. zhoršení psychického stavu kvůli odsouzení.

11. Informace o tom, jestli byl dříve trest zkrácen.

Komise v SAO Kosovo, SAO Vojvodina a SR Srbsko zpracovali velmi stručně informace o osobách a neuváděli ani jejich národnost. To pro nás představovalo problém, protože lidé se v té době mohli vyjadřovat jako Jugoslávci, i když měli srbský nebo nějaký jiný etnický původ. Kvůli nepřesným informacím od vězeňské služby jsme nemohli analyzovat údaje podle těch kritérií, která jsme stanovili na začátku práce. V případě Kosova se dá skoro ve všech případech rozlišit národnostní příslušnost odsouzených s výjimkou osob, které by se mohly přidat do národnostní skupiny Jugoslávce. Od SR Slovinska, SR Bosny a Hercegoviny, SR Makedonie a SR Černé Hory jako Chorvati byl každý případ velmi pečlivě a podrobně zpracován. Slovinsko také jako Chorvatsko přidalo informace o tom, jestli vězeň vlastní dům nebo byt, jestli měl nějaká vyznamenání nebo ocenění na státní úrovni, např. během druhé světové války.

Jako jeden zajímavý příklad můžeme uvést osmačtyřicetiletého válečného důchodce, v jehož případě bylo navrženo osvobození od stíhání. Pachatel trestného činu 11. dubna roku 1975 v severobačském místě Bajmok, jež se nachází v blízkosti dnešní srbskomadžarské hranice, nadával v hospodě před několika lidmi během konverzace na špičky socialistického aparátu. V tomto případě ale máme zajímavý a pro udělení milosti důležitý údaj, že podle časopisu *Armádní křídla* a seznamu žáků mladších ročníků základní školy *Tik-Tak* existují informace, že pachatel jako teprve třináctiletý pionýr byl velitelem prvního praporu 1. úderní brigády a že při té příležitosti v jedné akci poté, když jednotku dovedl na postavení, osobně hodil dva granáty do bunkru, ve kterém se nacházeli ustašovci, tím jich několik zabil a ostatní se museli posunout z této pozice. Podle naší analýzy ale SR Slovinsko psalo národnost jen odlišnou od slovinské. Co se týče jazyků ve kterých dokumentace byla zpracována, makedonská komise sepsala případy v makedonštině na rozdíl od ostatních republik, které je zpracovaly v srbštině, chorvatštině nebo v srbochorvatštině.

Na základě analýzy dat obsažených v dokumentaci jsme vyhodnotili, že většina osob navržených k udělení milosti byli manuální pracovníci, ženatí, měli děti a dříve nebyli odsouzeni. Spáchali trestnou činnost pod vlivem alkoholu v hospodách nebo v místních restauracích. Ve vězení se chovali dobře a nebyli žádným způsobem dodatečně trestáni. Delší tresty byly zpravidla u osob, které byly již minimálně jednou trestány, ale kvůli jejich dobrému chování byly navrženy k osvobození od trestu alespoň částečně.

V některých případech se samozřejmě také uváděly špatné finanční a životní podmínky rodin odsouzených. Například v případě profesora z města Peć nealbánské národnosti v SAO Kosovo bylo uvedeno, že jeho rodina má špatné finanční podmínky, a to mělo pozitivní vliv na zkrácení trestu. Tento muž byl odsouzen v roce 1974 podle článků 117, 100 a 101 trestního zákoníku, že ve skupině několika osob plánoval a organizoval nelegální opoziční skupinu *Nová KPJ*, pořídil si zařízení na rozmnožování rukopisů a pracoval na rozmnožování materiálů nepřátelské propagandy proti socialistické Jugoslávii.

V některých případech zkrácení trestu byla uvedena myšlenka vězeňské služby, že zkrácení trestu může přispět k tzv. *pasivizaci* odsouzeného. Jako v případě albánského pachatele narozeného v roce 1949, který byl ve věznicí Lepoglava a odmítal pracovat, špatně se choval během soudu a vyšetřování trestného činu.

Většina lidí byla podle těchto dokumentů odsouzena podle § 118 trestního zákoníku – zločin proti lidu a státu prostřednictvím nepřátelské propagandy, § 174 TZ – trestný čin proti cti a dobré pověsti, poškození dobré pověsti státu, jeho orgánů a představitelů, § 119 TZ – trestný čin proti lidu a státu vyvoláním národnostní nesnášenlivosti, § 101 TZ – trestný čin ohrožování územní celistvosti a nezávislosti státu, § 117 TZ – trestný čin spolčování proti lidu a státu a podle § 109 TZ – účast v nepřátelské činnosti proti Jugoslávii.

Po systematickém a důkladném zkoumání dostupných archivních informací z věznic v souvislosti s udělením milosti u příležitosti Dne republiky 29. listopadu jsme připravili souhrn informací o osobách, jejichž jednání byla navržena jako pozitivní. Během zkoumání jsme nenašli žádné jiné podrobné analýzy a průzkumy problematiky politických vězňů v socialistické Jugoslávii v tomto roce.

Z národnostního hlediska bylo v SR Černé Hoře nejvíce Černohorců, v SR Chorvatsku Chorvatů, ve SR Slovinsku kvůli nepřesným informacím pravděpodobně bylo nejvíce Slovinců a Chorvatů. Nejpestřejší byla SR Bosna a Hercegovina, kde bylo nejvíce Srbů, následovali pak Chorvati a Muslimové. Nebyl velký rozdíl mezi počtem těchto tří národů. V nejjižnější části Jugoslávie SR Makedonii byli všichni 4 odsouzení etničtí Albánci. Informace od některých věznic nebyla přesná a úplná, proto nemůžeme s jistotou uvést například počet žen, jejichž případy byly předloženy k udělení milosti.

Během analýzy dokumentace ze SR Chorvatska jsme zjistili, že více osob chorvatského původu měli vazby na emigrantské antijugoslávské organizace, ale právě spolupráce s nimi byla pro tyto osoby osudná, protože kvůli ní byly odsouzené k víceletým trestům. Jednou z takových

organizací byl Chorvatský národní odpor, založený jako politická organizace chorvatského národa v emigraci po druhé světové válce. Zakladatelem byl v roce 1955 ve Španělsku chorvatský ustašovský generál Vjekoslav Maks Luburić (1913–1969), jenž byl také velitelem koncentračního tábora Jasenovac. Tato organizace byla jednou z nejaktivnějších emigrantských organizací té doby. Její pobočky byly po celém světě – v Austrálii, v Západním Německu, Švédsku, Argentině, Francii a Kanadě.⁴²

Nejnámější teroristické aktivity této organizace byly např. atentát na jugoslávského velvyslance ve Švédsku v roce 1971, únos letu SAS (Scandinavian Airlines System) v roce 1972 s cílem osvobodit atentátníky, kteří se pokusili o atentát na jugoslávského diplomata v Kolíně nad Rýnem v listopadu 1975. Následoval atentát na uruguayského velvyslance v Paraguayi v červnu 1976, jenž byl chybně zabit při pokusu o atentát na jugoslávského velvyslance v Paraguayi, a také pokus o atentát na jugoslávského vicekonzula v Düsseldorfu v červnu 1976.⁴³

Jako příklad politického delikventa, který má spojení s jednou z emigrantských organizací, byl čtyřiačtyřicetiletý Chorvat, otec šesti dětí z města Đakovo. Spolu s dcerou se v roce 1974 stali v západoněmeckém Hannoveru členy extremistické organizace HNO. Odsouzený věděl, že jejich cílem bylo odtržení Chorvatska od SFRJ a vytvoření nezávislého chorvatského státu. V informacích z archivu bylo například uvedeno, že na jedné schůzi organizace HNO byla jeho dcera zvolena členkou čestného soudu, za což byla v nepřítomnosti odsouzena ke 4 letům přísného odnětí svobody. Informaci o jeho dceři jsme ve zpracovaných dokumentech o udělení milosti nenašli. Dotyčný byl odsouzen k třem rokům a šesti měsícům odnětí svobody podle článku 117 TZ a celou dobu byl v nápravném zařízení Lepoglava. Pachatel byl invalida, v roce 1944 mu explodoval granát v ruce a o 10 let později explodovala i petarda během služby v armádě. I přes jeho handicap byli dozorcí s jeho prací a chováním ve věznici spokojeni.

Jako další příklad můžeme uvést čtyřiačtyřicetiletého Maďara, pracujícího trvale v SR Německo, který v roce 1974 přivezl do SFRJ noviny *Danica*, známé jako nejstarší chorvatské emigrantské noviny v americkém městě Chicago, a také noviny *Hrvatski glas*, vytištěné ve městě Winnipeg v Kanadě. Muž byl odsouzen podle článku 118 TZ a dostal 4 roky vězení. Byl nejdřív ve vězení ve městě Bjelovar v Chorvatsku a následně byl převeden do věznice Stara

⁴² Žižić, J.: Što je hrvatska politička emigracija? str. 62.

⁴³ CIA, 29 May 1980. Dostupné z:

<https://web.archive.org/web/20170123120013/https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIARDP85T00287R000101220002-6.pdf>

Gradiška. V tomto případě dostal muž podle informací v době pobytu ve vězení peněžní odměnu 200 dinárů jako dárek k Novému roku 1976/77 za výborné chování.

Co se týká srbské emigrace, ta byla také během sedmdesátých let dvacátého století velice aktivní. Vznikly například četnické skupiny *Srpski kulturní klub*, *Sveti Sava* a *Pokret srpskih četnika Ravna gora*. Všechny tři byly založeny v Paříži a prováděly nepřátelskou propagandu proti socialistické Jugoslávii.

V dokumentaci jsme našli informace o jednom sedmačtyřicetiletém pachateli, který z města Terst přijal 12 prospektů s názvem *Poruka osuđenim na smrt (čes. Vzkaz pro osoby odsouzené k smrti)* a také seznam osob, jimž měl tyto prospekty poslat poštou. Dotyčný byl odsouzen na 3 roky odnětí svobody podle článku 109 TZ.

Jako další příklad s vazbou na emigrantské organizace můžeme uvést případ šestapadesátiletého důchodce, který si během pracovního pobytu ve Vídni v roce 1973 pomocí dopisů psal s emigrantskou organizací *Srpski nacionalni odbor* z amerického města Chicago. V tomto případě dostal dotyčný 4 roky odnětí svobody, přičemž délka trestu pravděpodobně byla ovlivněna také jeho předchozím pobytem za mřížemi, který trval 10 let a byl mu udělen kvůli nepřátelské propagandě a zničení „vnitřní jednoty a bojového ducha mezi vojáky“.

3.1. Podíl žen v rámci udělování milosti ke dni republiky roku 1977

Během práce s informacemi uloženými v Archivu Jugoslávie jsme zjistili, že informace od věznic nebyla dostatečná pro důsledný výzkum a analýzu dat, proto nemůžeme s jistotou uvést například počet žen, jejichž případy byly předloženy k udělení milosti. Nerovnost genderové struktury byla přítomná ve všech částí federace. Zastoupení žen v případech udělení milosti z roku 1977 je výrazně menší než mužů. Celkově ženy tvořily jen malé procento z počtu osob odsouzených za politickou trestnou činnost. Může k tomu být uvedeno více důvodů, například je možné, že ženy nebyly v té době tak politicky aktivní a politicky aktivní ženy neměly antijugoslávské názory, nebo se jednalo o benevolentní přístup soudního aparátu k ženám. Celkově vzato, zatímco ženy v Jugoslávii na přelomu 70. a 80. let 20. století zažívaly ve srovnání s předchozími desetiletími více příležitostí a práv, plná rovnost pohlaví zůstala v nedohlednu a tradiční genderové role nadále silně ovlivňovaly jejich životy.

Našly jsme jen 2 ženy chorvatské a muslimské národnosti v dokumentaci o udělení milosti.

Třiadvacetiletá⁴⁴ a v té době svobodná Chorvatka se 4 třídami základní školy, která nikdy předtím nebyla ani pokutovaná ani odsouzená, byla tentokrát podle článku 174 TZ odsouzená ke 4 měsícům vězení kvůli tomu, že v červnu roku 1975 ve svém bytě v obci Gornji Vakuf ve střední Bosně na statistickém kalendáři na fotce Josefa Broze Tita napsala slovo „blbec“. Druhou osobou ženského pohlaví byla osmatřicetiletá svobodná Muslimka, která pracovala jako učitelka ruštiny na základní škole v obci Orahova na severní hranici Bosny a Chorvatska. Ta podle článku 119 TZ byla odsouzená na trest odnětí svobody 1 měsíce kvůli tomu, že 9. listopadu roku 1976 cca v 17 hodin během hádky s jinou ženou jí nadávala kvůli jejímu srbskému původu. Dotyčná ani nenastoupila do vězení v době přípravy tohoto dokumentu o udělení milosti v roce 1977, protože se jednalo o méně závažný trestný čin a žena nebyla ve vazbě od momentu nahlášení tohoto činu.

V SAO Vojvodina byla jen jedna žena z 15 navržených případů. Šlo o jedenačtyřicetiletou ženu pravděpodobně srbské národnosti (podle jména a příjmení), proti které bylo otevřeno trestní řízení podle článku 119 trestního zákoníku SFRJ kvůli tomu, že napsala v únoru roku 1976 dopis Obecnímu soudu ve městě Vrbas. V tomto dopise popsala svůj názor na Albánce v SFRJ.

Co se týká další autonomní oblasti, v Kosovu jsme ze všech případů našli také jen jednu ženu nealbánského původu, jedenačtyřicetiletou vdanou ženu z Prištiny, která v září roku 1973 v mateřské škole v prvním obytném bloku v Prištině podle názoru soudu vyvolala národnostní nenávist tím, že od pokladníka školky obdržela kartičku vyplněnou v albánštině na jméno dítěte albánského původu a řekla: „Proč mi doručují kartičku v albánštině? Není mou povinností shánět překladatele, tohle není Albánie.“ Kartičku poté okamžitě vrátila. Také v jejím případě se jednalo o § 119 TZ.

V SR Makedonii, SR Slovinsko, SR Černá Hora a užším Srbsku jsme nenašli žádné osoby ženského pohlaví v dokumentech, které byly dostupné a přehledné ke čtení. SR Chorvatsko je ale v tomto případě mnohem zajímavější nejen kvůli velkému počtu schválených případů, ale i kvůli počtu žen. Ze 124 osob navržených na propuštění z trestního stíhání, proti nimž bylo vedeno trestní řízení, bylo 11 žen. Také případy dvou žen z 23 osob které v době udělení milosti byly ve výkonu trestu, byly navrženy na propuštění z dalšího výkonu trestu. Jednou z žen byla jedenadvacetiletá vdaná Chorvatka ze Záhřebu, matka

⁴⁴ Stáří osob uvádíme k datu sestavení dokumentace.

jednoho dítěte, která podle rozsudku soudu byla vinna tím, že nenahlásila ustašovského emigranta – teroristu, i když věděla, nebo mohla vědět, že jde o muže zabývajícího se pochybnými obchody, protože v jeho autě viděla zbraně, bomby a střelivo. Ve stejném roce v hotelu v chorvatském Splitu vzala z pokoje toho muže 400 DM (tehdejší měna Západního Německa – Deutsche Mark) a 2800 jugoslávských dinárů. Kvůli tomu byla odsouzená na 1 rok a 6 měsíců podle článků 280 a 249 TZ, které se týkají nepřihlášení pobytu a krádeže. Dotyčná měla dobré hodnocení a zbývaly jí tehdy jen 2 měsíce a 28 dnů, proto byl její případ navržen k osvobození.

Druhou ženou byla sedmadvacetiletá rodačka z Vinkovců, města na pomezí chorvatské Slavonie a západního Sremu, chorvatského původu, rozvedená, matka jednoho dítěte. Jeden rok studovala právnickou fakultu. Podle soudu byla vinna tím, že se spolu s dalšími 12 obžalovanými připojila k teroristické organizaci *Ustaša*, která se snažila podle názoru vedení Jugoslávie zničit SFRJ a vytvořit nezávislý chorvatský stát prostřednictvím terorismu ve formě atentátů, diverzí, sabotáží a plánování ozbrojeného útoku ustašovských teroristických emigrantů na SFRJ. Působila ve vinkovačské skupině a sbírala data od vojenských formací a také měla odjet do Rakouska na školení v šifrování a dešifrování zpráv. Byla proto obviněna podle článku 111 trestního zákoníku – proti národu a státu a byla odsouzena na 2 roky a 6 měsíců. I když tato žena byla na seznamu osob navržených k udělení milosti, v jejím případě bylo uvedeno, že bez ohledu na její dobré chování se komise domnívá, že by neměla v dané době dostat milost.

Třetí ženou je dvaadvacetiletá Chorvatka, také rozvedená a s jedním dítětem, absolventka tříleté střední školy. Její vina spočívala podle soudu v tom, že souhlasila s tím, že z Bernu ve Švýcarsku převezme obálku s devíti časopisy *Chorvatská revie* a 50 propagačními prospekty s nepřátelským obsahem s názvem *Neříkej mi Jugoslávec* a měla tento materiál distribuovat podle speciálních pokynů. I když o obsahu propagandistického materiálu věděla, udělala to, takže prostřednictvím této literatury a podle názoru soudu vyzvala ostatní k *násilné a protiústavní změně společenského řádu SFRJ*. Kvůli tomu byla dotyčná odsouzená podle článku 118 trestního zákoníku – nepřátelská propaganda do vězení na 2 roky a 6 měsíců. Tento rozsudek měl na její osobní život obrovský dopad. Před nástupem do výkonu trestu se s manželem kvůli spáchanému trestnému činu rozvedla a jejich dvouletou dceru nechala v chorvatském Záhřebu v Domě svaté Terezie u jeptišek. Po podrobném prozkoumání jejího případu, bylo ze strany věznice navrženo, že dotyčná stráví ve vězení o rok méně vzhledem k jejímu chování a životní situaci.

Věznicemi byl také připraven seznam odsouzených, kteří si odpykávají tresty na území SR Chorvatsko a byli odsouzeni soudy z území jiných republik a území. Na tomto seznamu bylo 10 osob, z toho 3 ženy. Dvě z nich soudil soud v Tuzle a jednu ve městě Doboju, obě města se nacházejí na území SR Bosna a Hercegovina. Třiačtyřicetiletá Chorvatka původem z obce Kupres v BaH byla v roce 1976 odsouzená k 2 rokům a 6 měsícům vězení kvůli účasti na nepřátelské činnosti proti Jugoslávii. Druhou osobou na tomto seznamu je pětadvacetiletá vdaná Muslimka z Derventy poblíž severní bosensko-chorvatské hranice, absolventka základní školy. Byla v kontaktu s teroristy, kteří zavraždili velvyslance SFRJ ve Stockholmu a zranili několik pracovníků velvyslanectví, o čemž jsme psali již dříve. Dotyčná byla odsouzená k 6 rokům vězení podle článku 109 trestního zákoníku.

Třetí ženou byla třiatřicetiletá Chorvatka, která měla ukončeny 4 třídy základní školy. V té době byla svobodná a neměla děti. Stejně byla odsouzená podle článku 109 TZ. Nacházela se ve vězení kvůli negativnímu vztahu k Jugoslávii. Podle informace z věznice byla dotyčná spojená s emigrantskou ustašovskou skupinou. Dané osobě se nedoporučilo udělit milost kvůli jejímu chování ve vězení. Jak vidíme z předchozích informací, celkový počet žen byl mnohem nižší než počet mužů, tedy přibližně 1 z 10.

3.2. Přehled politické trestné činnosti na přelomu 70. a 80. let

Tak nepříjemné téma pro SFRJ, jako jsou političtí vězni, bylo pro vedení socialistické Jugoslávie aktuální zejména na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let, a to nejen kvůli tlaku organizace Amnesty International, která aktivně pomáhala politickým vězňům, ale také kvůli vnitropolitickým záležitostem. Podle zprávy této organizace bylo v roce 1980 stíháno policií téměř 600 osob kvůli kritickému postoji k vládě. Podle jejich počtu to je o 83 % více než v roce 1979. Počtem politických vězňů SFRJ nezaostávala za státy východního bloku. V prosinci 1981 Svazový sekretariát pro spravedlnost a organizace svazové správy analyzovaly situaci skupiny odsouzených na žádost Předsednictva SFRJ pro období od 1. ledna 1978 do července roku 1981.⁴⁵

⁴⁵ Archiv Jugoslávie, k. 117, Politički kriminalitet u SFRJ u period od 1978. do 1980. godine s osvrtom na tendencije tog kriminaliteta u prvom polugodištu 1981. godine

V tomto případě také každá socialistická republika a autonomní oblast připravovaly materiál samostatně. Vznikl jako výsledek realizace závěrů setkání členů předsednictví SFRJ, ve kterém bylo poukázáno na nutnost komplexního pohledu na pohyb politické kriminality na státní úrovni a praxe soudních orgánů v republikách a autonomních oblastech ohledně klasifikace tohoto typu trestné činnosti. Zejména byly analyzovány případy odsouzení osob za verbální delikty a činnost justičních orgánů potlačování politického zločinu. S ohledem na zvláštní situaci, informace ze zasedání předsednictva SAO Kosovo, na kterém se v první polovině roku 1981 řešil pohyb politické kriminality na oblastní úrovni, jež obsahovala i analýzu sekretariátu pro spravedlnost této autonomní oblasti, byla negativně posouzena a nebyla předložena k posouzení předsednictvu SFRJ.

Politické delikty pak byly rozděleny do 3 skupin: nejzávažnější trestné činy, závažné trestné činy a lehké trestné činy. Nejzávažnější trestné činy byly předvídaný v trestním zákoníku SFRJ v článcích 114–131, 136, 139. Závažné trestné činy byly v 133 a 134 odst. 1. a lehké trestné činy byly v článku 134 odst. 2 a 157. Rozdíl mezi odstavcem 1 a odstavcem 2 v článku 134 byl v tom, že odstavec 2 odkazuje spíše na verbální trestný čin, protože jde o podněcování národnostní, rasové a náboženské nenávisti, nesvárů nebo nesnášenlivosti *urážkou občanů*.

Během zkoumaného období bylo podáno 2 565 trestních oznámení (*srb. krivična prijava*) souvisejících s politickými trestnými činy. V roce 1978 dohromady 575 oznámení, v roce 1979 celkem 690, o rok později až 823, v první polovině roku 1981 celkem 477.

Zde vidíme, že se tento celkový počet zvyšoval minimálně o 100 trestních oznámení ročně. Z politických trestných činů bylo v SFRJ v tomto období obviněno celkem 1 309 osob. Dostupná je pro nás i statistika podaných trestních oznámení souvisejících s politickými trestnými činy podle republik a autonomních oblastí a také počet obviněných.

Podle sekretariátu vzrostl počet politických trestných činů oproti letům 1973–1978. Důvodem mohla být ekonomická a politická situace v SFRJ a také vnější události na mezinárodní úrovni, které Jugoslávii ovlivňovaly. Jak jsme psali dříve, v zahraničí byly velmi aktivní emigrantské skupiny, jejichž členové pracovali na protijugoslávské propagandě uvnitř i mimo zemi. Ke zhoršení situace v zemi přispěla i Titova nemoc a pozdější smrt v květnu roku 1980. Aktivita Albánie a Envera Hodži neměla tak významný dopad na albánské obyvatelstvo Jugoslávie, zejména Kosova, jak tvrdilo vedení SFRJ, ale souhrn všech těchto událostí přerostl v kosovskou krizi v roce 1981.

Republika / Autonomní oblast	Počet trestních oznámení	Obviněno
SR Bosna a Hercegovina	366	201
SR Černá Hora	52	25
SR Chorvatsko	983	543
SR Makedonie	56	21
SR Slovinsko	239	163
SR Srbsko	396	198
SAO Vojvodina	167	80
SAO Kosovo ⁵⁴	307	78
Celkem	2565	1309

Tabulka 3. Podaná trestní oznámení za politické trestné činy podle svazových republik a oblastí a počet obviněných.

Pachatelé nejzávažnějších politických trestných činů byli většinou soudnímu systému SFRJ již známi. Většinou se jednalo o případy, kdy byli lidé odsouzeni za své antijugoslávské postoje. Jejich činnost byla zvláště aktivní během Titovy nemoci, protože se očekávalo, že po jeho smrti nastane v zemi chaos. Lidé z kategorie závažných politických trestných činů však byli většinou známí svým negativním postojem k SFRJ, ale nebyli tak nebezpeční jako první a jednalo se o jiné typy politických trestných činů. Pokud jde o pachatele lehkých politických trestných činů, často se jednalo o osoby, které se těchto trestných činů dopustily z důvodu nepříznivých osobních okolností, např. nezaměstnanosti. Často to byli lidé bez jakéhokoli postavení ve společnosti, pravidelně navštěvující hospody. Takže to byli například lidé, kteří se při první příležitosti vyjádřili proti politickému systému Jugoslávie, například při konzumaci alkoholu v barech a hospodách. Pod vlivem alkoholu tak uráželi prezidenta Tita a Jugoslávii nebo uráželi příslušníky jiných národů Jugoslávie.

Za celé období od 1. ledna 1978 do 30. června 1981 bylo pravomocně odsouzeno za politické trestné činy cca 865 osob. Podle statistiky z analýzy, kterou jsme našli, nebyl počet vězňů vždy správně uveden a také existovaly rozdíly při počítání, proto jsme nemohli použít tuto informaci v této práci.

Pokud jde o povolání pachatelů politických zločinů v tomto období, nejvíce bylo dělníků⁴⁶ – kolem 55 %, dále to byli rolníci 13 %, intelektuálové 9 %, důchodci 8 %, studenti a žáci představovali 5 %, ostatní povolání byla v kategorii „ostatní“ a činila kolem 10 %. V následujících letech se situace příliš nezměnila. Výjimkou je samozřejmě rok 1981, kdy v důsledku událostí v SAO Kosovo prudce vzrostl celkový podíl intelektuálů na 12,3 % a studentů a žáků na 19,4 %.

Podle informací ze sekretariátu také vidíme, že národnostní většinu v této problematice tvořili Chorvati se 40 % a Srbové s 29 %. Albánců bylo 8,8 %, Slovinců 8,4 %, Muslimů 7,2 %, ostatních jen 1,9 %. Nejméně bylo Černohorců – 1,8 %. Maďaři a Makedonci měli kolem 1 %.

3.2.1. Žádosti o milost v období od 1. ledna 1978 do 30. června 1981

Co se týká přehledu žádostí o milost v období od 1. 1. 1978 do 30. 6. 1981, podle evidence případů jich bylo v období od začátku roku 1978 do 30. června 1981 předsednictvu SFRJ podáno celkem 334 od osob odsouzených za politické trestné činy, z toho 50 žádostí bylo přijato a schváleno.

Kdybychom se podívali na celkový počet žádostí o milost za toto období, bylo ve všech socialistických republikách a autonomních oblastech pod jejich jurisdikcí přijato celkem 23 107 žádostí o milost. Také v tomto období bylo přijato 1 008 žádostí z jurisdikce celé federace. V republikách a autonomních oblastech však bylo schváleno jen 5 311 žádostí – to je 23,4 %. Ve federaci bylo zároveň schváleno 187 žádostí, což je asi 18,6 % všech žádostí v jejich jurisdikci. Z těch 23 107 žádostí bylo evidováno 6 473 trestných činů proti majetku, 5 360 trestných činů proti životu a zdraví, 4 197 trestných činů souvisejících s bezpečností veřejné dopravy, 1 984 činů proti úředním povinnostem, 1 209 proti osobní důstojnosti a mravům, 1 331 proti veřejnému pořádku a legálnímu provozu, 985 proti hospodářství a 1 002 jsou všechny ostatní případy. SR Makedonie v té době ale nepřipravila informace o trestných činech, pouze připravila počet podaných žádostí.

⁴⁶ Je třeba zmínit, že rolníci, horníci, dělníci v průmyslu, obchodu, dopravě, řemeslech atd. jsou řazeni mezi dělníky.

Těchto 1 008 žádostí z jurisdikce celé federace zahrnovalo trestné činy proti základům socialistického samosprávného společenského řádu a bezpečnosti SFRJ, humanitě a mezinárodnímu právu, dobrému jménu SFRJ, jiného státu či mezinárodních organizací, ekonomice a jednotě jugoslávského trhu, služebním povinnostem a pracovníkům federálních orgánů, ozbrojených sil SFRJ, bezpečnosti letového provozu a dalších společenských hodnot. Jak jsme viděli při analýze informací o politických vězních, někteří z nich měli více trestných činů v případech, než byli odsouzeni. Proto abychom měli přehled o všech žádostech o milost, je nutné přezkoumat všechny trestné činy, které byly na seznamu pro milost.

4. Vyřízení žádostí o milost v roce 1982

Na vyžádání nejvyššího státního vedení Jugoslávie byl v roce 1982 vypracován přehled o počtu a struktuře osob nacházejících se ve výkonu trestu odnětí svobody v tomto roce, které byly odsouzeny kvůli tomu, že spáchaly trestný čin politického charakteru. První takový přehled byl zpracován několik měsíců po Titově smrti ke dni 7. listopadu 1980 Svazovým sekretariátem spravedlnosti. Podle informace z toho přehledu se v dokumentech nachází informace o osobách, které se dopustily politického trestného činu, a o momentálním stavu procesu jejich resocializace.

V tom okamžiku se nacházelo ve vězení 254 pachatelů, z nichž bylo 91 odsouzených kvůli verbálnímu trestnému činu, nepřátelské propagandě a poškození pověsti SFRJ, 38 osob spáchalo trestný čin proti ozbrojeným silám Jugoslávie. Třetí největší skupinou bylo 125 osob, které byly odsouzeny kvůli těm nejtěžším formám trestného činu proti základům socialistického samosprávného společenského řádu a bezpečnosti SFRJ. Ze všech 15 902 odsouzených v jugoslávském vězení bylo jen 1,6 % odsouzeno za politické trestné činy.

Co se týká situace v SAO Kosovo, albánský *nacionalismus* a *iredentismus* byl hlavním tématem roku 1981 v SFRJ. Dřívější benevolentní přístup justičních orgánů k albánské nelegální opozici vyšel najevo hned po vypuknutí protestů, protože takový počet osob, s nímž budeme pracovat nadále, hodně ovlivnil celou statistiku v této práci. Při analýze žádostí o milost z roku 1982 je vidět dopad kosovských událostí z roku 1981. Pokud se podíváme do statistik, v průběhu července a srpna téhož roku bylo ukončeno několik vyšetřovacích řízení proti 232 osobám kvůli nepřátelské a kontrarevoluční činnosti, organizování nepřátelských demonstrací a nelegální nepřátelské práci. Soudní orgány podle zprávy Svazového sekretariátu pro spravedlnost velmi rychle dokončily procesy související s protesty a dalšími událostmi v Kosovu. Například hlavní případy na okresních soudech byly dokončeny do začátku září 1981, a proto byly pozitivně hodnoceny vyššími orgány. Podle jejich názoru nebylo účelné stanovovat individuální kritéria pro tyto procesy s osobami za kontrarevoluční činnost, protože se v té době mělo za to, že tato kritéria by mohla ovlivnit proces, nezávislost a odpovědnost soudních orgánů při určování míry viny a určení trestu podle závažnosti a společenské nebezpečnosti trestných činů a jejich pachatelů.

Sociální struktura obviněných 232 osob byla pestrá, ale lze například vidět velké množství vzdělaných osob. Šlo například o 51 studentů, 48 žáků, 29 vyučujících, 8 absolventů, 7

techniků, 5 absolventů práv, 4 novináře, 1 ředitele, vystudovaného ekonoma, milicionáře a tajemníka SIZ⁴⁷. To je asi 67 % z celkového počtu. Většina lidí byla mladší než 30 let – 173 osoby (74,5 %). Počet nezletilých byl značný, téměř 10 %, tj. 9 osob bylo ve věku 15–16 let, 14 osob ve věku 16–18 let.

V dokumentaci, uložené v Archivu Jugoslávie jsme našli přehled jen stručných informací o odsouzených: jméno, příjmení, rok narození, místo narození, povolání, místo pobytu a několik vět o trestném činu. V tomto přehledu jsme napočítali 5 žen, které v té době byly ve vězení. Podle jmen můžeme říct, že jedna z nich je pravděpodobně Chorvatka, druhá Slovinka a ostatní jsou Srбки. U jedné ženy, která měla srbské jméno a příjmení, je ale uvedeno, že má extrémně probulharskou pozici a kvůli tomu dostala trest 2 roky a 6 měsíců odnětí svobody. Ženy byly odsouzeny kvůli různým činům. Slovinka například zničila Titovou fotografii a dostala 4 měsíce odnětí svobody. Mladá Chorvatka dostala až šestiletý trest odnětí svobody kvůli šíření a množení protiústavních informací. Starší Srбка narozená v roce 1912 byla odsouzená za verbální trestný čin, když nadávala své sousedce a do toho také přidala i prezidenta Tita. Druhá žena ze Srbska, která pracovala od roku 1969 do roku 1975 na organizování ilegální skupiny, kterou pojmenovala Nová marxisticko-leninská komunistická strana Jugoslávie, dostala trest 6 let odnětí svobody.

Co se týká žádostí o milost v roce 1982, v přehledu návrhů federálního tajemníka pro spravedlnost a organizaci federální správy k žádostem o milost pro odsouzené osoby z 1. dubna 1982 (jedná se o standardní přehled žádostí o milost osob obviněných za politickou trestnou činnost) jsme našli pozitivní a negativní návrhy, které se dělily na tresty řádných a vojenských soudů. Dohromady bylo analyzováno 75 žádostí, ale jen 15 z nich bylo pozitivních. Na seznamu se našly 4 ženy, ale jen dvě z nich, pravděpodobně Chorvatky podle jména, měly žádost o milost schválenou. V tomto návrhu nebyla uvedená národnost, proto ji můžeme určit jen podle jména, ale tento způsob nemůžeme považovat za přesný, protože některá jména a příjmení slovanského původu můžou být použita jak u Srbů, tak i u Chorvatů, Černohorců a jiných slovanských nemuslimských národností v SFRJ. Podle našeho sčítání podali nejvíce žádostí o milost Srbové – 36, 8 z nich bylo schváleno. Několik žádostí bylo také od osob muslimské národnosti – 17 a

⁴⁷ Samosprávné zájmové společenství (Samoupravna interesna zajednica – SIZ) je název pro státní orgány v systému samosprávného socialismu bývalé Jugoslávie, do jejichž působnosti patřilo zdravotnictví, sociální ochrana, kultura, sport a další společenské aktivity.

4 z nich komise schválila. U deseti osob jsme si nemohli zjistit národnost, ale podle jmen některých z nich se jednalo pravděpodobně o etnické Turky.

Jako další přehled jsme si vybrali dokumentaci ze 4. listopadu. Komise se zabývala hromadným omilostněním osob u příležitosti Dne republiky 29. listopadu. Jejich rozhodnutí bylo vydáno 25. 11. 1982 a znělo tak, že musí být osvobozeny 42 osoby včetně Slovinky, o které jsme psali dříve, a 37 osobám bylo tehdy schváleno zkrácení trestu.

Jak jsme psali dříve o emigrantských organizacích, také během analýzy žádostí o milost z roku 1982 jsme našli několik žádostí, v nichž žadatelé o milost byli odsouzeni právě podle článků 109 a 118 TZ. Jeden dvaadvacetiletý pachatel pravděpodobně chorvatského původu byl odsouzen na 11 let odnětí svobody kvůli tomu, že se v roce 1973 během pobytu v SR Německo stal členem hned několika emigrantských organizací a aktivně pracoval na rozšíření těchto organizací. Po svém návratu do Jugoslávie v srpnu roku 1974 měl u sebe několik časopisů emigrantského tisku, které záměrně nechával na více veřejných místech. V roce 1977 byl jeho trest zkrácen o 2 roky a v roce 1982 byla jeho žádost o milost pozitivně vyhodnocena a snížena ještě o 1 rok kvůli dobrému chování a pochopení chyby, jíž se dopustil. V každé žádosti můžeme vidět názor soudu, státního zástupce a federálního tajemníka. V případě tohoto muže soud a státní zástupce zamítli žádost, ale tajemník žádost schválil kvůli tomu, že odsouzený neměl dříve problémy se zákonem, lituje svého činu a ve vězení se chová dobře.

Druhým příkladem je otec dvou dětí, překladatel-spisovatel ze srbského Bělehradu, který byl odsouzen podle článku 133 TZ na 7 let vězení, doba pak byla zkrácena o 3 roky kvůli změně charakteristiky trestného činu a změněna byla na článek 157 TZ. V jeho případě soud se žádostí souhlasil kvůli tomu, že odsouzený již absolvoval více než půl svého trestu ve vězení. Státní zástupce s tím nesouhlasil. Návrh federálního tajemníka byl ale pozitivní a případ tohoto muže byl navržen k plnému osvobození od trestu.

Jako příklad žádosti, která byla zamítnuta, lze uvést případ starší ženy, narozené v roce 1921 v obci Kula na území Vojvodiny, ale občanky Bulharska pracující jako zubařka ve vojvodském městě Šid u chorvatských hranic. Dotyčná byla odsouzená na 3 roky podle článku 133 TZ a nelituje svého činu. Žádost o milost podali její matka, syn a bratr kvůli věku odsouzené a jejímu zdravotnímu stavu. Žena se ale nechovala dobře ve vězení, měla konflikty s ostatními vězni. Podle informací od federálního tajemníka, bylo zdůrazněno, že soud uvážil její zdravotní stav a věk již během prvního soudu.

Svazový sekretariát spravedlnosti konstatuje, že tento přehled vězňů ukazuje, že tvrzení mezinárodní organizace Amnesty International jsou *zlomyslná a že lze tyto údaje také použít k argumentaci proti tzv. zahraniční propagandě, stejně jako protiv Amnesty International*, která podle sekretariátu *výrazně posílila svou činnost v zemi*.

Kvůli protestům na území SAO Kosovo bylo během roku 1981 do srbských věznic posláno 110 osob odsouzených za kontrarevoluční aktivity. V té době byly umístěny ve věznicích v Niši (22) a Požarevce (19) a také v městských věznicích ve městech Vranje (8), Leskovac (20), Zaječar (7), Bělehrad (10), Prokuplje (9) a Šabac (10). Podle informací, které jsme našli, byli tři lidé propuštěni, jeden zemřel a jeden byl převezen zpátky na území SAO Kosovo. Odsouzení byli za trestné činy proti základům socialistického samosprávného společenského řádu a bezpečnosti SFRJ, tj. za kontrarevoluční ohrožování společenského řádu – § 114 TZ, nepřátelskou propagandu § 133 TZ a spolčení za účelem nepřátelské činnosti § 136 TZ. Žáků a studentů bylo nejvíce – 46, dále 28 dělníků, intelektuálů, 24 profesorů a učitelů a nejméně rolníků – 7. Takový počet lidí spojených s vysokoškolským vzděláním se objevil kvůli tomu, že nejvíce nespokojenosti bylo mezi vzdělanými lidmi na univerzitě v Prištině. K dispozici jsou také informace o jejich věku. Šlo o 19 osob ve věku do 20 let, 51 osob ve věku mezi 20–30 lety, 23 osob mezi 30–40 lety a 12 osob nad 40 let.

Oblastní sekretariáty pro spravedlnost z Kosova a Vojvodiny neměly k 29. 11. 1982 žádný návrh, který by mohl nabídnout k hromadné žádosti o milost. Dohromady přijaly jen 64 žádostí – 22 ze SR Bosny a Hercegoviny, 2 ze SR Černé Hory, 9 ze SR Chorvatska, 9 z SR Makedonie, 10 ze SR Slovinska a 10 ze SR Srbska. Byly také 2 osoby přidány z právní správy JNA.

5. Politická trestná činnost v polovině osmdesátých let

Politická a ekonomická situace v zemi se zhoršovala každým rokem a to občany Jugoslávie znepokojovalo. Pravidelně vycházel přehled politických vězňů nacházejících se ve vězení, i když vláda státu na mezinárodní úrovni popírala jejich existenci v zemi.

Informace o odsouzených, kteří si odpykávají trest, zpracoval Svazový sekretariát pro spravedlnost a organizace svazové správy, svazový sekretariát pro vnitřní záležitosti ve spolupráci se svazovým státním zastupitelstvím a svazovým soudem. Stalo se tak proto, že předsednictvo SFRJ usoudilo, že bude nutné tuto situaci zvážit. Téma politické kriminality se stávalo stále aktuálnější, jelikož na SFRJ vyvíjely nátlak mezinárodní organizace, jako je například Amnesty International. Přestože Svazový sekretariát pro spravedlnost píše, že tyto organizace špatně vykreslují ekonomickou situaci v zemi a že jde pouze o jejich hodnocení, dále v dokumentech o politických vězních samy přiznávají složitou ekonomickou situaci v zemi.⁴⁸

Zde musím znovu zdůraznit, že oficiálně podle jugoslávského práva, neměla Jugoslávie v té době politickou trestní činnost *de iure* a také žádná osoba nebyla odsouzena za politickou kriminalitu. Dále během výzkumu budeme hodně pracovat se statistikou nebo s informací, kterou zpracovávaly státní úřady nebo jugoslávští novináři z deníku Borba. Jak první, tak i druzí používají výraz politická trestná činnost. Tak například během četby jednoho z článků v deníku Borba jsem narazila na tvrzení, že když někdo z ciziny nebo z vnitrozemí tvrdí, že SFRJ má velký počet politických vězňů, obvykle se myslí na jednotlivce, kteří jsou ve vězení kvůli verbálním deliktům, o kterých budeme psát později v této práci. Novinář ale zdůrazňuje, že podle jeho výzkumu bylo, během první poloviny osmdesátých let, odsouzeno právě za různé verbální delikty nejméně politických vězňů.⁴⁹

V polovině osmdesátých let byla i nadále aktuální otázka albánského nacionalismu a iredentismu, o níž jsme psali dříve. Velice aktivní byly také pravicové skupiny v zemi. Albánští nacionalisté dávali najevo svou nelibost verbálními prohlášeními nebo psaním antijugoslávských popřípadě antisrbských hesel na zdi. Přestože na začátku 80. let došlo k velkému zatýkání účastníků protestů a občanů nespokojených s politikou SFRJ, zbytky těchto

⁴⁸ Archiv Jugoslávie, k. 273, Informacija o krivičnim delima tzv. političkog kriminala i licima osudjenim zbog tih krivičnih dela koja se nalaze na izdržavanju kazne, str. 4

⁴⁹ Borba, 21.5.1987

rozbitých ilegálních skupin a organizací pokračovaly v činnosti. V polovině 80. let již někteří byli propuštěni z vězení a vrátili se do svých domovů. Podle informací Svazového sekretariátu pro spravedlnost zůstala velká část politických vězňů albánské národnosti věrná svým představám, kvůli nimž byla dříve zatčena. Nepřátelská aktivita ze strany Albánců byla hojně zastoupena i v zahraničí, tedy nejen na území SAO Kosovo. Občanská pravice, členové, kteří byli Srbové a Černohorci, vnesli podle vedení SFRJ mezi svůj lid neklid a včetně tlaku albánských nacionalistů v této oblasti vše jen urychlilo emigraci Srbů z Kosova.

Občanská pravice v té době byla rozmanitá a měla několik organizací v SFRJ. Podle socialistické vlády měly všechny tyto organizace stejné cíle, a to způsobit ideologický zmatek, rozvinout protikomunistickou a protisamosprávnou propagandu. Všechny tyto organizace měly kontakty v zahraničí v kruzích tzv. nepřátelských pro SFRJ emigrace.

Podle údajů, které jsem našla v deníku Borba, bylo v SAP Kosovo v letech 1981 až 1985 odsouzeno celkem 1019 lidí. Až 1003 osoby byly albánského původu, 11 Srbů, 2 Černohorci, 2 Muslimové (Bosňáci) a 1 Turek. Během výše uvedeného období bylo v celé Jugoslávii odsouzeno 1 652 osob. Až dvě třetiny z celkového počtu odsouzených za nacionalismus a separatismus tvořili Albánci, konkrétněji: nepřátelská propaganda, § 133 TZ, spolčení za účelem nepřátelské činnosti, § 136 TZ, kontrarevoluční ohrožení společenského řádu SFRJ, § 114 TZ atd. Osoby odsouzené podle těchto článků byly buď součástí nepřátelských organizací nebo ilegálních skupin, někdy šlo o aktivní jedince, podle názoru jugoslávských soudů, vystupovali většinou z pozice albánského nacionalismu a iredentismu.⁵⁰ Albánci byli po protestech mnohem aktivnější na mezinárodní úrovni, protože v roce 1986 posílali různá memoranda, dopisy a petice ohledně tzv. kosovské otázky mezinárodním organizacím, jako jsou OSN, Evropský parlament a Evropské hospodářské společenství, vládám a významným osobnostem v Evropě a USA. Podle informací státních služeb SFRJ příslušníky občanské pravice a nacionalisty v té době často kontaktovaly západní služby. Poté jim poskytovaly různé druhy podpory.

V období od roku 1981 do roku 1986 dostalo státní zastupitelstvo SFRJ trestní oznámení na politické trestné činy na celkem 4 729 osob. Většina byla nahlášena v roce 1981 kvůli dříve popsaným událostem v SAO Kosovo. Podíváme-li se na počty osob v tomto období, nejvíce jich bylo skutečně v SAO Kosovo – 1 652 (tento údaj vystihuje zejména situaci v Kosovu, protože jde o velký počet případů na nízký počet obyvatel v této autonomní oblasti), druhé

⁵⁰ Deník Borba, 8.6.1987

místo dle počtu trestních oznámení zaujala SR Chorvatsko – 1 147, třetí místo ve statistice obsadila SR Srbsko se 708 oznámeními. Následovaly SR Bosna a Hercegovina se 486, SR Slovinsko s 257, SR Makedonie s 212, SR Černá Hora se 146 případy a nejméně bylo v SAO Vojvodina – pouze 114. Ve stejném období bylo obžalováno dohromady 3 026 osob. Nejvíce jich bylo v roce 1981–592, v roce 1982 již 513, o rok později 543, v roce 1984 bylo obžalovaných 465, v roce 1985 již 449, a v roce 1986 jejich počet dosáhl čísla 464. Když se znovu podíváme na počet obžalovaných podle republik a oblastí SFRJ, všimneme si podobného pořadí jako v případě trestních oznámení. Na prvním místě v této statistice je SAO Kosovo – 1 320 osob, na druhém místě je SR Chorvatsko – 600 osob, v SR Srbsko bylo obžalováno 352 osob, v SR Bosna a Hercegovina – 341, v SR Makedonie 148, v SR Slovinsko 116, v SR Černá Hora 99 a v SAO Vojvodina 50.

Byla připravena také statistika za období 1981–1985, a to ohledně případů s již pravomocnými rozsudky⁵¹. V období od roku 1981–1985 bylo v SFRJ pravomocně vězněno za politické zločiny 1788 osob. V roce 1981 to bylo 341 osob, v roce 1982 až 507 osob, v roce 1983 – 326 osob, v roce 1984 – 367, v roce 1985 – 247 osob. Jak vidíme, nedochází k velkému nárůstu počtu odsouzených, dokonce je v roce 1985 zaznamenán pokles. Samozřejmě byl v uvedeném období ještě velký počet vězněných osob z území SAO Kosovo, přesněji 41,4 % z celkového počtu v SFRJ. V SR Chorvatsko bylo 206 osob neboli 11,5 %, v SR Srbsko pouze 10 % z celkového počtu politických vězňů, v SR Makedonie 6,8 %, ve SR Slovinsko 3,6 %, v SR Černá Hora jen 2,3 % a v SAO Vojvodina ještě méně, a to 1,8 %.

⁵¹ Pravomocný rozsudek je závazný a nelze jej již měnit. Rozsudek se stává pravomocným když nebylo podáno odvolání a strany jsou spokojeny s konečným trestem.

Národnost	Počet odsouzených	Podíl odsouzených
Albánci	258	55,4%
Chorvati	85	18,2%
Srbové	72	15,4%
Muslimové	23	4,9%
Slovinci	14	3,0%
Černohorci	5	1,1%
Makedonci	1	0,2%
Maďaři	1	0,2%
Ostatní	6	1,3%
Celkem	466	100%

Tabulka 4. Národní struktura odsouzených za politickou trestnou činnost v roce 1986⁵².

Většina byla v tomto období vězněna za trestný čin nepřátelské propagandy podle § 133 trestního zákoníku SFRJ. Z celkového počtu vězněných osob za politické trestné činy bylo 86,8 % (1 556 osob) odsouzeno k trestu odnětí svobody, jedna osoba dostala pokutu, ostatní byly odsouzeny s podmínkou. Co se týče trestu odnětí svobody, 42 osob dostalo minimální trest odnětí svobody, který byl méně než 2 měsíce, jedna osoba dostala nejvyšší trest 20 let a největší počet osob dostal trest odnětí svobody na 1 až 2 roky, těch bylo dohromady 291. Během výzkumu jsem objevila také informaci o osobách odsouzených za politické delikty a o konfiskaci jejich majetku. I když v naší analýze není o tom zmínka, v některých případech máme také informaci od věznic, jestli má odsouzený dům nebo jinou nemovitost. Přestože konfiskace majetku souvisí s článkem 140 trestního zákoníku SFRJ, lze jej uložit pouze za trestné činy, které jsou tam výslovně stanoveny, a to při trestu odnětí svobody delším než 3 roky. Pokud jde o trestné činy, jež analyzujeme, podle zákona SFRJ by konfiskace majetku mohla být pouze jako vedlejší trest. V tom případě se majetek stával společenským majetkem a byl předán obci, na jejímž území se nachází. Podle informací sekretariátu došlo v období let 1981 až 1985 pouze ke 2 případům zabavení majetku v souvislosti s politickými trestnými činy. První případ byl na území SR Makedonie, trest byl uložen v roce 1982 za trestný čin podněcování k národnostní, rasové a náboženské nenávisti, nesvornosti nebo nesnášenlivosti

⁵² Deník Borba, 22. 5. 1987

podle článku 134 TZ. Další takový případ byl již na území SR Bosna a Hercegovina pro trestný čin nepřátelské propagandy podle článku 133 trestního zákona. Ale v těchto případech odsouzené osoby nežádaly o milost. Existovaly další 2 případy, kdy se jednalo o konfiskaci majetku. Šlo o rozsudky z let 1976 a 1977 v Sarajevu za trestný čin nepřátelské propagandy. Tito dva lidé žádali o milost, ale jejich žádosti byly zamítnuty. Podle názoru komise je na zvážení praxe zabavování majetku, protože jak uvedla v závěru: „Vzhledem k tomu, že majetek osob odsouzených za tzv. politické trestné činy byl nabyt prací, a nikoli spácháním trestného činu.“ V nápravných zařízeních se nacházeli nejenom občané SFRJ, ale také i cizí státní příslušníci, věznění za politické trestné činy v SFRJ. Například to byli 4 lidé s albánským občanstvím, 8 s bulharským, 1 byl občanem SSSR a 1 osoba byla držitelem pasu Turecka. Od začátku až do poloviny 80. let byla většina vězňů albánské národnosti – přes 73 %. Politictí vězni v SFRJ byli většinou mladí lidé od 21 do 35 let. V té době bylo z celkového počtu politických vězňů jen 9 žen.

Rok	1981	1982	1983	1984	1985	Celkem
Výše trestu						
Do 6 měsíců	11	21	17	31	25	105
Od 6 do 12 měsíců	23	36	17	34	14	124
Od 1 do 2 let	51	54	35	43	20	203
Od 2 do 3 let	53	34	23	26	11	147
Od 3 do 5 let	74	36	36	33	10	189
Od 5 do 10 let	67	32	19	41	3	162
Od 10 do 15 let	16	10	4	20	12	62
Výchovné opatření	1	8	1	2	4	16
Podmíněný trest	0	1	1	1	1	4
Počet odsouzených osob	296	233	153	231	106	1019

Tabulka 5. Délka trestů

Podmínky ve kterých se nacházeli vězni, nebyly ani trochu příjemné. Tak podle informací novináře deníku Borba dopis napsala mládež Jugoslávie (několik aktivních spolků). V roce 1987 byl Shromáždění SFRJ zaslán dopis upozorňující na podmínky ve věznicích. Jako příklad lze uvést zimu v celách, vlhkost, ale i psychologické ponižování osobnosti, vyskytovaly se i případy vražd mezi vězni. Političtí vězni se mísili se zločinci. Bylo to právě proto, že v jugoslávském právu v té době nebyly žádné oficiální politické zločiny, proto se s těmito vězni nezacházelo jinak. Když se tedy novináři z již zmíněného deníku zeptali na nějaké údaje o politických věznicích, dostali odpověď, že je nedostanou, protože tato kategorie v jugoslávském právu neexistuje.⁵³ Pokud by tito novináři získali nějaké oficiální informace od úřadů o politických věznicích, znamenalo by to, že je SFRJ stále uznává. Zde musím uvést, že již o deset let dříve, v roce 1977, Stane Dolanc během své pracovní cesty do Velké Británie prohlásil, že v Jugoslávii mají opravdu politické vězně, jedná se ovšem o lidi, kteří závažně porušili zákon jako agenti zahraničních zpravodajských služeb⁵⁴.

Co se týká přehledu žádostí o milost za politické trestné činy v první polovině osmdesátých let, v období od začátku roku 1981 do konce roku 1986 bylo podáno 868 žádostí o milost z této kategorie trestných činů. V roce 1981 jich bylo podáno 104, v roce 1982 již 130, v roce 1983 ještě více, a to 179, v roce 1984 to bylo 167, v roce 1985 – 143 a v roce 1986 – 145. Ze všech těchto žádostí bylo přijato pouze 20,1 %, tj. 174 žádostí, 10,6 %, tzn. 92 žádostí bylo řešeno jiným způsobem a zbývajících 69,3 %, tj. 602 žádostí bylo zamítnuto.

⁵³ Borba, 21.5.1987

⁵⁴ Pirjevec, J.: *Jugoslávie 1918–1992*, str. 406.

6. Vyřízení žádosti o milost v roce 1987

Uplynulo 6 let od antijugoslávských protestů v Kosovu a někteří pachatelé politické trestné činnosti z té doby byli stále ve vězení. To můžeme vidět v přehledech žádostí o milost z roku 1987. Pokud se podíváme na běžný přehled žádostí o milost, dne 11. února 1987 komise rozhodla, že schválí žádosti o propuštění *8 osob* z dalšího výkonu trestu odnětí svobody, jednalo se o 7 mužů a 1 ženu. Co se týká národností, byl to nejspíš 1 Albánec, 3 Chorvaté, 1 Slovinec a 3 Srbové. Dále 12 osob bylo částečně propuštěno z trestu od 6 měsíců do 2 let, a to 8 Albánců a 4 Srbové, pokud se podíváme na jejich jména a příjmení. Trest *čtyřem* byl rovněž změněn na podmíněný – jde o 3 Srby a 1 Albánce, dalších 23 žádostí bylo tehdy zamítnuto.

Návrh svazového tajemníka pro spravedlnost a organizaci federální správy na omilostnění odsouzených u příležitosti 4. července – Dne bojovníků ukazuje, že většina vězňů, jimž byl zkrácen trest nebo schválena žádost o milost, byli etničtí Albánci, kteří byli ve vězení kvůli kontrarevolučním protestům v roce 1981. Z 38 osob bylo přibližně 23 osob albánské národnosti. K 31. srpnu 1987 se 581 osob nacházelo ve vězení za politické zločiny, z toho 441 bylo ve vězení v souvislosti s kontrarevolučními událostmi v Kosovu. Předsednictvo přemýšlelo o další amnestii, ale pak v dokumentaci uvedlo, že pokud by zákon o amnestii přijalo podle podmínek, které určí, bude se vztahovat pouze na menší počet osob, které se dopustily trestných činů proti základům socialistického samosprávného společenského uspořádání a bezpečnosti SFRJ, a to za tzv. verbální delikty – nepřátelská propaganda § 133 nebo netolerance z § 134 a poškození dobrého jména SFRJ z § 157 TZ SFRJ.

Vidíme ze statistiky, že dne 31.3.1987 bylo ve vězení za politickou kriminalitu celkem 486 osob albánské národnosti, to je více než 70%. Pokud se podíváme do věkové struktury vězňů, převažují mladí lidé od 21 do 35 let, zvláště od 26 do 30 let včetně. Podle informací o vzdělání převažují osoby se středoškolským vzděláním. Žáci a studenti tvoří největší skupinu ve statistice povolání, na druhém místě jsou dělníci.

Národnost	Počet vězňů
Albánci	486
Bulhaři	10
Černohorci	3
Chorvati	91
Jugoslávci	7
Makedonci	10
Muslimové	15
Maďaři	2
Romové	1
Rusíni	1
Rusové	1
Slovinci	2
Srbové	31
Slováci	1
Ostatní	2

Tabulka 6. Národnostní struktura osob odpykávajících trest odnětí svobody ke dni 31.3.1987 za politickou trestnou činnost – Celkem 663

Věk vězňů	Počet vězňů
Nezletilé osoby do 18 let	5
18–20 let	23
21–25 let	157
26–30 let	172
31–35 let	137
36–40 let	57
41–50 let	65
Více než 50 let	47

Tabulka 7. Věková struktura

Vzdělání	Počet vězňů
Bez vzdělání	7
První 4 třídy základní školy	38
Základní vzdělání	139
Středoškolské	326
Škola pro kvalifikované pracovníky	46
Vyšší odborná škola	35
Vysokoškolské – bakalářské	68
Vysokoškolské – magisterské	1
Vysokoškolské – doktorské	2
Bez uvedeného údaje	1

Tabulka 8. Podle úrovně vzdělání

Povolání	Počet vězňů
Rolníci	48
Dělníci	151
Majitelé řemeslných prodejen	6
Pracovníci v administrativě nebo financích	34
Manažeři	1
Příslušníci armády SFRJ	7
Učitelé/lektoři	52
Profesionální náboženští pracovníci	3
Pracovníci ministersva vnitra	3
Novináři	8
Umělci	6
Nezaměstnané osoby	66
Senioři	6
Jiné	58
Žáci a studenti	214

Tabulka 9. Podle povolání

Během analýzy individuálních případů jsme našli případ staršího Muslima z Mostaru, který byl odsouzen až na 8 let odnětí svobody za trestný čin § 136 a § 114 TZ – spolčení za nepřátelskou činnost a kontrarevoluční ohrožování společenského pořádku. On byl jedním z lidí blízkých známému muslimskému politikovi Aliju Izetbegovićovi (1925–2003), autorovi světově známé *Islámské deklarace*. V roce 1949 byl dotýčný ve vězení kvůli nepřátelství proti národu a státu. Podle dokumentace uložené v Archivu Jugoslávie, jež se týká tohoto případu, tento muž na začátku roku 1974 hovořil s Alijou Izetbegovićem o potřebě zapojit se do realizace islámského obrození a islamizace Muslimů v SFRJ. Oba se shodli, že text *Islámské deklarace* by byl nejučinnějším pro probuzení islámského vědomí mezi jednotlivci. Dotýčný šířil text tzv. Deklarace na začátku osmdesátých let mezi intelektuály muslimského národa v SFRJ a v zahraničí, např. v Kanadě. Tento případ má 9 zadokumentovaných činností, které vedení a zákony státu nemohly ignorovat.

Alija Izetbegović se také našel na seznamu žádostí o milost ze dne 1. října 1987. Narodil se v roce 1925 v Bosanské Šamce, absolvent práva, v době spáchání trestného činu byl již v důchodu, dříve byl odsouzen za trestný čin proti lidu a státu na 3 roky. Tentokrát však byl odsouzen kvůli spolčení za nepřátelskou činnost na 9 let ve vězení, které bylo dvakrát sníženo – ze 14 na 12 let a z 12 let na 9. Byl tehdy odsouzen, protože začátkem roku 1974 napsal text dříve zmíněné *Islámské deklarace*. O 7 let později napsal sbírku textů o problémech islámského lidu. Ještě o rok později se podle archivních dokumentů ve Vídni dohodl s velvyslancem jedné země se záměrem, že mu předá text své knihy. Podle názoru věznice, kde se v té době nacházel, měl se všemi korektní vztahy, ale byl hluboce pohroužen do myšlenek islámského obrození a k soudnímu řízení proti němu se vyjadřoval negativně. Jeho žádost byla schválena, ale doba jeho trestu byla snížena pouze o 1 rok.

Albánci i nadále tvořili v roce 1987 většinu v národnostním podílu politických vězňů odpykávajících si trest odnětí svobody, nehledě na to, že od demonstrací v Kosovu uběhlo 6 let. Jako příklad aktivity Albánců již po roce 1981 lze uvést příklad jedenadvacetileté Albánky z vesnice Rašić u Peće na území SAO Kosovo, která byla rozsudkem Nejvyššího soudu SAO Kosovo odsouzena k 5 letům vězení. Když jí bylo 16 let, potkala člověka, se kterým v roce 1981 podporovala pro SFRJ nepřátelské demonstrace v Prištině a na dalších místech v Kosovu. Pravidelně šířila mezi lidmi časopisy s obsahem nepřátelským socialistické Jugoslávii. Následující rok se podílela na tvorbě reklamy zvučí lidi na demonstrace. V roce 1984 zorganizovala setkání, na nichž několik lidí přísahalo, že se budou vůči SFRJ chovat nepřátelsky, a nazvalo tuto organizaci *ideální vlasteneckou organizací*. Ve stejném roce se

podílela na organizaci několika dalších setkání. Žádost o milost podal její otec. Při pohledu do zprávy okresní věznice v tehdejší Titově Mitrovici (dnes Kosovská Mitrovica) však odsouzená nedodržovala vězeňský řád, a proto na ni byla několikrát uvalena kázeňská opatření. Dívka měla podle názoru věznic k pracovníkům vězeňské služby krajně nekorektní přístup, tvrzení, že spáchala zločin, dotyčná neakceptuje. Žádost o milost jí byla zamítnuta.

Zde mezi žádostmi najdeme také příklad činnosti emigrantských organizací. To je případ mladého doktora filozofie narozeného v roce 1952, chorvatské národnosti, otce dvou nezletilých dětí, který byl za členství v extrémní organizaci *Chorvatská národní rada* v nepřítomnosti odsouzen k 6 letům odnětí svobody. Cílem této organizace byla protiústavní likvidace společenského řádu SFRJ. Po podpisu přihlášky se tento muž stal členem této organizace pod pseudonymem *Raskolnikov* – to je příjmení hlavního hrdiny z románu Fjodora Michajloviče Dostojevského *Zločin a trest*. Žádost o milost podal odsouzený prostřednictvím svého obhájce. V té době si odpykával trest 5 let, v jejichž průběhu se výrazně zhoršil jeho zdravotní stav (tuberkulóza plic, žaludeční vřed), a byl propuštěn ze všech fyzických prací. Jinak se odsouzený ve věznici choval slušně a po celou dobu nebyl kázeňsky potrestán. Podle informace, kterou připravila věznice, jeho manželka, jež zůstala s dvěma nezletilými dětmi, žila v té době v těžkých finančních podmínkách. Jeho žádost o milost byla schválena. Ve vězení strávil celkem 5 let a 4 měsíce místo 6 let.

Jako další příklad činnosti extrémních organizací máme případ osmačtyřicetiletého muže z obce Gamzigrad (dnes je částí města Zaječar) poblíž srbsko-bulharské hranice, známého archeologickými nalezišti z 3.– 6. století. Národnost v článku nebyla uvedena, ale s největší pravděpodobností se jedná o Srba, protože se během svého dočasného působení v Belgii a Lucembursku zapletl s marginální organizací *Dražo Mihailović*, pojmenovanou podle vůdce četnického ravnogorského odboje. Dotyčný byl odsouzen k 7 letům vězení, později byl trest rozhodnutím předsednictva SFRJ o 1 rok snížen. Žádost o milost podala manželka odsouzeného. Odsouzený by si měl ve vězení odpykat ještě 1 rok a 6 měsíců. Jeho chování bylo ale velmi odlišné od předchozího příkladu. Dotyčný se choval špatně k ostatním vězňům, dopouštěl se porušování domácího řádu. Opakovaně byl trestán napomenutím, podmíněným a nepodmíněným umístěním na samovazbě. S prací odsouzeného ve věznici vůbec nebyli spokojeni, což byl také jeden z důvodů, proč byla žádost jeho manželky zamítnuta.

Jednou ze žádostí, kterou jsme našli v návrhu svazového sekretariátu spravedlnosti ze dne 23. dubna 1987, byl případ inženýra agronomie z Vinkovců v Chorvatsku, narozeného v roce 1941, který byl odsouzen k trestu smrti, jenž byl následně změněn na 20 let vězení za spolčení

za nepřátelskou činnost, § 136 TZ a terorismus, § 125 TZ. Později však byl znovu změněn a odsouzený měl strávit ve vězení pouze 15 let. Byl aktivním členem ilegální teroristické organizace *Chorvatská tajná revoluční armáda* – HTRA. Dotyčný umístil výbušninu na jižní straně Kreditní banky v Paromlinské ulici v Záhřebu dne 12. května 1975. Kvůli chybě načasování zařízení explodovalo hned druhý den místo plánovaného 16. května 1975. Exploze poškodila budovu a zaparkované auto. Žádost o milost podala jeho manželka, ale byla zamítnuta. Odsouzený by měl ve vězení zůstat ještě 3 roky a 6 měsíců. Během svého pobytu za mřížemi byl několikrát oceněn vězeňskou službou a stal se dobrým pracovníkem. Na začátku trestu byl ale disciplinárně potrestán a změnil se až po 2–3 letech.

Pokud se podíváme na počet podaných žádostí o milost v roce 1987, které byly probírány na běžných setkáních Komise pro milost, uvidíme z námi připravených tabulek, že ve vybraných měsících nebyl stejný. Standardní setkání se konalo jednou za 3 měsíce – zimní termín byl v únoru, jarní v dubnu, letní na konci června kvůli tomu, že se v červenci vždy konalo zasedání ke Dni bojovníků, a podzimní setkání bylo v říjnu. Podle našeho počítání bylo nejméně podaných žádostí mezi dubnem a červnem 1987, ale nenašli jsme informace v Archivu Jugoslávie o počtu zamítnutých žádostí v tomto přehledu, je tedy možné, že nebyly přidány do archivu, nebo bylo jen 2 měsíce na podání žádosti a celkový počet žádostí byl menší. Výsledky jednání se dělily do 4 kategorií: osvobození z trestu odnětí svobody, zkrácení trestu odnětí svobody, změna trestu odnětí svobody na podmíněný trest (to platí, když uložený trest se nevykoná, pokud odsouzení do 3 let nespáchají nový trestný čin) a na zamítnuté žádosti. V jednom případě se také jednalo o osvobození od trestního stíhání, tuto žádost jsem zahrnula do žádosti o milost, které byly schváleny.

Žádosti o milost	11. 2. 1987	23. 4. 1987	24. 6. 1987	29. 10. 1987
Osvobození	8	14	10	13 ⁵⁵
Zkrácení trestu	12	6	26	44
Změna odnětí svobody na podmíněný trest	4	12	0	1
Zamítnuto	23	33	0	0
Celkem	47	65	36	58

Tabulka 10. Přehled podaných žádostí v roce 1987

Co se týká národnosti, v některých případech zde také nebyla uvedena. Proto můžeme jen přibližně analyzovat tato data podle jmen a příjmení osob žádajících o milost, zastoupené byly všechny většinové národnosti. Nejméně bylo Muslimů, Slovinců a Černoorců. Nejvíce schválených žádostí o milost (jedná se o pozitivně vyřízené žádosti, kde byla alespoň zkrácena doba odnětí svobody) bylo u Srbů, Chorvatů a Albánců. Co se týká žen, v informacích uložených v Archivu Jugoslávie z února roku 1987 jsme mezi žádostmi, které byly podané v tomto roce, našli na seznamu 3 ženy, z toho 1 byla osvobozená, 2 dalším ženám byly žádosti zamítnuty. V dubnu tohoto roku jsme našli jen jednu žádost o milost ženy, která ale byla zamítnuta. V červnu stejného roku byla schválena žádost o milost jen u jedné ženy, jednalo se o osvobození od trestu odnětí svobody. Jak jsme psali dříve, v tom měsíci jsme neměli informaci o zamítnutých žádostech. V říjnu roku 1987 jsme kvůli velkému počtu žádostí o milost navržených ke Dni republiky našli až 6 žen z celkového počtu 58 žádostí. K osvobození z trestu odnětí svobody byla navržena žádost jen jedné ženy ze SR Bosna a Hercegovina. Zkrácení trestu odnětí svobody dostaly 3 ženy, které byly z SAO Kosovo, ze SR Chorvatsko a ze SR Srbsko. V SR Slovinsko byla schválena jedna žádost o milost ženy k osvobození od trestního stíhání, druhá žádost byla schválena a změněna z odnětí svobody na podmíněný trest.

⁵⁵ Jedna osoba byla osvobozena od trestního stíhání.

Údaje o počtu osob vězněných za politické zločiny, které si 31. srpna 1987 odpykávaly svůj trest, udávaly číslo 581. Nejvíce bylo vězněno osob podle článků § 136 – 333 osob, § 133 – 86 osob, § 114 – 32 osoby, § 128 také 32, §134 – 25 osob.

Délka trestu	Počet osob
2–3 měsíce	4
3–6 měsíců	8
6–12 měsíců	11
1–2 roky	41
2–3 roky	55
3–5 let	140
5–10 let	225
10–15 let	83
15–20 let	1
20 let	4
Výchovné opatření pro nezletilé	9

Tabulka 11. Podle délky trestu

Věk odsouzených osob	Počet
Nezletilé osoby do 18 let	5
18–20 let	30
21–25 let	131
26–30 let	158
31–35 let	111
36–40 let	52
41–50 let	54
Více než 50 let	40

Tabulka 12. Věková struktura

Závěr

Cílem této bakalářské práce byla analýza některých aspektů politické delikvence v socialistické Jugoslávii a přístup úřadů k osobám, které byly za trestné činy odsouzeny k trestům odnětí svobody, konkrétně v letech 1977, 1982 a 1987. Kvůli tomu, že toto téma nebylo v předchozích letech podrobně prozkoumáno, museli jsme pracovat zejména s originálními archivními dokumenty, jež předtím nebyly pravděpodobně žádným způsobem zpracované a analyzované. Během psaní této práce jsem pracovala s více než dva tisíce stran archivních dokumentů v srbsštině, chorvatštině a makedonštině, které jsou uloženy v Archivu Jugoslávie v Bělehradu. Při hledání informací pro tento výzkum jsem také studovala zákoníky, věstníky a deníky, počet jejich stran ani nelze spočítat. Hlavním nedostatkem bylo velmi málo digitalizovaných dokumentů, což pro mě představovalo poměrně velký problém, kvůli tomu, že nemám možnost často nebo na delší dobu cestovat do Srbska. Práce je sondou do neprozkoumané problematiky, jež doposud stála vně badatelského zájmu, a proto ani v sekundární literatuře nebyl dostatečný objem informací jež bych potřebovala pro důkladné zpracování tohoto tématu. Podařilo se mi však najít několik monografií, které jsem použila jako základ pro teoretickou část své práce.

Začala jsem se zabývat nejdříve počtem žádostí o milost, charakterem trestných činů, za které byly tyto osoby odsouzeny, jejich věkem, etnickým původem, sociálním postavením, genderem. Hned jsem se ocitla v komplikované situaci, když jsem si všimla, že každá republika a autonomní oblast SFRJ připravovaly přehledy o politických delikventech a jejich žádostech o milost podle svých představ a neměly šablonu, kterou by se řídily k přehlednějšímu zobrazení a prezentaci dat. Vždy bylo uvedeno jen jméno, příjmení, rok narození a článek z trestního zákoníku, podle kterého byly osoby odsouzeny. Kvůli tomu, že SFRJ byla mnohonárodnostním státem a měla zavedenou i svou národnost *Jugoslávec*, kam se podle našeho výzkumu zařadil minimálně jeden Albánec, nebylo možné si připravit přesnou statistiku o počtu politických delikventů podle etnického původu a nebylo by korektní zařadit osoby do jiného etnika. Proto správnost těchto údajů je třeba vnímat pouze jako přibližnou.

Také musím zdůraznit, že jsem si při přepočítávání statistik, které byly připravené ministerstvem spravedlnosti, všimla překlepů nebo chyb, které by hodně ovlivnily výsledek naší analýzy. Jednalo se občas o desítky nebo stovky lidí, proto jsem musela každou informaci

ověřovat podle různých údajů z archivní dokumentace. Bylo to způsobeno chybou pracovníka na stenografické pozici, ale opakovaně jsem během kontroly údajů narážela na drobné nepřesnosti i v různých letech.

Během výzkumu jsem zjistila, že častým místem páchaní těchto politických trestných činností byly zejména ulice, náměstí, stravovací zařízení jako hospody a restaurace, sportovní utkání apod. Jsou i případy, kdy lidé schválně psali dopisy o svém názoru na politickou situaci nebo o nenávisti k některým lidem či národům a posílali je na magistráty nebo do jiných státních úřadů. Velkou část delikventů tvořili apolitičtí občané, kteří se těchto přestupků dopouštěli ve stavu vyvolaném alkoholem. Podle námi shromážděných údajů jsou pachatelé těchto deliktů ve většině případů asociální osoby a na ostatní občany s největší pravděpodobností nemají žádný vliv. Také jsme narazili na nemalý počet osob spojených s emigrací, která byla nepřátelsky orientovaná vůči SFRJ. Kosovští Albánci, byli obviněni v roce 1982 kvůli protestům na jihu SFRJ. Většinou to byli mladí lidé do 35 let, zvláště po demonstracích v SAO Kosovo. V analyzovaných dokumentech jsem měla také případy starších osob v důchodu nebo nezletilých žáků albánské národnosti během protestů v roce 1981. Je důležité připomenout, že jsme vždy uváděli věk odsouzených v době, kdy jejich případy a žádosti připravovala komise, která se zabývala žádostmi o milost. Mezi vězňenými Albánci jednoznačně převládali středoškolští a vysokoškolští studenti.

Etnický původ se nepodařilo důsledně analyzovat kvůli nedostatku dat. Avšak můžeme říct, že téměř v každé svazové republice bylo nejvíc odsouzených právě z většinové národnosti, a to kromě SR Makedonie kde bylo nejvíc odsouzených Albánců. V SR Bosna a Hercegovina bylo nejvíc odsouzených Srbů a Chorvatů. Muslimové nebyli zastoupeni velkým počtem kvůli politické trestné činnosti proti Jugoslávii. Co se týká SAO Vojvodiny, jejich věznice nepřidávaly národnost k informaci o odsouzených, proto nebylo možné připravit přesné výsledky.

Co se týká sociálního postavení, zde převládali dělníci, výjimkou byl v roce 1981 velký počet vzdělaných Albánců v SAO Kosovo kvůli demonstracím, které začaly kvůli nespokojenosti kosovské inteligence s postavením Kosova v SFRJ. Počet žen byl takřka zanedbatelný, jejich maximální podíl, který jsme objevili mezi žádostmi o milost, byl 10 % z celkového počtu podaných žádostí. Nejvíc žen žádalo o milost nebo se nacházelo ve vězení za politickou kriminalitu na území SR Chorvatsko a v SR Bosna a Hercegovina. Byly to především etnické Chorvatky. Z nevětšinových národností v SFRJ byly 2 ženy bulharského původu, které byly odsouzeny za tzv. politickou trestnou činnost proti Jugoslávii. Po roce 1981 jsme našli ve

vězení také vzrůstající počet Albánek, ale také nebyl větší než 10 % z celkového počtu politických vězňů.

Na základě rozsáhlého víceměsíčního průzkumu archivních dokumentů, který jsme provedli pro tuto bakalářskou práci, se domnívám, že se mi podařilo správně analyzovat informace na toto téma a shrnout data o odsouzených za politické delikty a o jejich žádostech o milost. Výsledek této práce neavizuje žádné překvapivé údaje či souvislosti, které by přinášely dosud neznámý vhled do tehdejší jugoslávské reality.

Téma mé práce by bylo možné ještě šířeji analyzovat kvůli obrovskému fondu informací o politické trestné činnosti v Socialistické federativní republice Jugoslávii, který se nachází v Archivu Jugoslávie v srbském Bělehradě a ve věznicích po celém území bývalé Jugoslávie. Doufám, že tato práce v potřebné míře dosáhla cíle, který byl na jejím začátku stanoven.

Seznam zkratek

AO	Autonomní oblast
AVNOJ	Antifašistická rada národního osvobození Jugoslávie
BaH	Bosna a Hercegovina
CK	Centrální komitét
IB	Informbiro
HOP	Chorvatské osvobozenecké hnutí
HRB	Chorvatské revoluční bratrství
JNA	Jugoslávská lidová armáda
KPD	Věznice
KPZ	Trestní nápravný ústav
KSJ	Komunistická strana Jugoslávie
MASPOK	Masové hnutí
NDH	Nezávislý stát Chorvatsko
NOB nebo NOR	Národně osvobozenecká válka
NOV	Národní osvobozenecká armáda
SANU	Srbská akademie věd a umění
SDB	Státní bezpečnostní služba
SFRJ	Socialistická federativní republika Jugoslávie
SK	Svaz komunistů
SKJ	Svaz komunistů Jugoslávie
SR	Socialistická republika
SSUP	Svazový sekretariát pro vnitřní záležitosti
TZ	Trestní zákoník
UDBA	Ředitelství Státní bezpečnosti

Seznam použitých pramenů a literatury

I Prameny

1. Nepublikované archivní dokumenty

Archiv Jugoslávie, k. 918, Predlog saveznog sekretara za pravosuđe i organizaciju savezne uprave po molbama za pomilovanje osuđenih lica od 11. 2. 1987, Bělehrad

Archiv Jugoslávie, k. 918, Predlog saveznog sekretara za pravosuđe i organizaciju savezne uprave po molbama za pomilovanje osuđenih lica od 23. 4. 1987, Bělehrad

Archiv Jugoslávie, k. 918, Predlog saveznog sekretara za pravosuđe i organizaciju savezne uprave po molbama za pomilovanje osuđenih lica povodom 4. jula – Dana boraca od 24. 6. 1987, Bělehrad

Archiv Jugoslávie, k. 918, Predlog saveznog sekretara za pravosuđe i organizaciju savezne uprave po molbama za pomilovanje osuđenih lica od 1. 10. 1987, Bělehrad

Archiv Jugoslávie, k. 276, Predlog saveznog sekretara za pravosuđe i organizaciju savezne uprave po molbama za pomilovanje osuđenih lica povodom Dana republike – 29. Novembra od 29. 10. 1987, Bělehrad

Archiv Jugoslávie, k. 919, Bělehrad

Archiv Jugoslávie, k. 273, Informacija o krivičnim delima tzv. Političkog kriminala i licima osuđenim zbog tih krivičnih dela koja se nalaze na izdržavanju kazne, Bělehrad, září roku 1987.

Archiv Jugoslávie, k. 755, Predlozi republika i pokrajina za grupno pomilovanje osuđenih lica povodom dana republike – 29. novembra, Bělehrad, 4. 11. 1982

Archiv Jugoslávie, k. 755, Informacija o aktivnosti organizacije Amnesty International prema SFRJ, listopad roku 1982, Bělehrad.

Archiv Jugoslávie, k. 755, Predlozi saveznog sekretara za pravosuđe i organizaciju savezne uprave po molbama za pomilovanje osuđenih lica, Bělehrad, 16. 12. 1982

Archiv Jugoslávie, k. 756, Predlozi saveznog sekretara za pravosuđe i organizaciju savezne uprave po molbama za pomilovanje osuđenih lica, Bělehrad, 1. 4. 1982

Archiv Jugoslávie, k. 756, Predlozi saveznog sakretara za pravosuđe i organizaciju savezne uprave po molbama za pomilovanje osuđenih lica, Bělehrad, 28. 1. 1982

Archiv Jugoslávie, k. 756, Predlozi saveznog sakretara za pravosuđe i organizaciju savezne uprave po molbama za pomilovanje osuđenih lica, Bělehrad, 28. 1. 1982

Archiv Jugoslávie, k. 756, Predlozi saveznog sakretara za pravosuđe i organizaciju savezne uprave po molbama za pomilovanje osuđenih lica, Bělehrad, 2. 6. 1982

Archiv Jugoslávie, k. 648, Bělehrad, 1977

Archiv Jugoslávie, k. 647, Bělehrad, 1977

II Sekundární literatura

1. Monografie a studie

Pelikán J.: Političtí vězni v Jugoslávii počátkem 80. let 20. století. Slovanský přehled. Review for the History of Central, Eastern and Southeastern Europe, 2022, č. 108, s. 117–160. ISSN 0037-6922.

Marković S.: Pravosudni sistem u Srbiji i zaštita prava građana, Zbornik Pravnog fakulteta u Nišu, Ustavne promene u SR Srbiji, XVIII, 1988, 37–41.

Rychlík, J. a kolektiv.: Mezi Terstem a Istanbulem, balkánské národy ve 20. století, Vyšehrad, 2020. ISBN 978-80-7601-252-3

Pelikán, J.; Havlíková, L.; Chrobák, T.; Rychlík, J.; Tejchman, M.; Vojtěchovský, O.: Dějiny Srbska, NLN, 2019. ISBN 978-80-7422-724-0

Imami, P.: Srbi i Albanci kroz vekove, Tom II, Samizdat B92, 2017. ISBN 978-86-7963-448-1

Srzentić, N.: Krivično pravo Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, Opšti deo, XVI izdanje 1990, Savremena Administracija Beograd, ISBN 86-387-0151-9

Petranović, B.: Istorija Jugoslavije 1918–1988, Treća knjiga, Socijalistička Jugoslavija 1945 – 1988, Nolit Beograd, 1988

Hladký, L.: Bosenská otázka v 19. a 20. století, Masarykova univerzita v Brně, 2005 Brno
ISBN 80-210-3674-5

Pirjevec, J.: Jugoslávie 1918-1992, Argo, 2000, ISBN 80-7203-277-1

Pirjevec, J.: Tito and his Comrades, The University of Wisconsin Press, 2018, ISBN 978-0299317706

Calic, M.–J.: A history of Yugoslavia, Purdue University Press, West Lafayette, Indiana, 2019 ISBN: 978-1-55753-838-3

Population, household and dwellings census in 1971, National Structure of population in SFR Yugoslavia. Data on localities and communes Vol. II, Savremena administracija, 1971, Beograd, ISBN 86-7479-022-4

Nikiforov, K. V.: Jugoslavija v XX vėke, Očerki političeskoj istorii, Moskva 2011, ISBN 9785-91674-121-6

Havlíková, L.; Hladký, L.; Pelikán, J.; Šestak, M.; Tejchman, M.; Dějiny jihoslovanských zemí, NLN, 2009, ISBN: 978-80-7106-375-9

Mrđen, S.: Narodnost u popisima. Promjenljiva i nestalna kategorija, 2002

Žižić, J.: Što je hrvatska politička emigracija? Političke analize, 2013, č. 16, s. 61–64. ISSN 1847-4977

Dizdarević, R.: Od smrti Tita do smrti Jugoslávie, Vašut, 2002, ISBN 80-7236-171-6

Veremis, T.: A modern history of the Balkans, Tauris, 2017, ISBN 978-1-78076-846-5

Glenny, M.: The Balkans 1804–2012, Granta, 2012, ISBN 978-1-84708-771-3

Andrić, A.: Istorija Srba 1918–2012, Utopija, 2015, ISBN 978-86-6289-051-1

Tejchman, M.: Balkán ve 20.století, Nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3178-3

2. Internetové zdroje

CIA – Yugoslav Emigre Extremists, Freedom of information act electronic reading room.
29 May 1980

<https://web.archive.org/web/20170123120013/https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP85T00287R000101220002-6.pdf>

Ústava SFRJ z roku 1974, dostupné z: https://www.worldstatesmen.org/Yugoslavia-Constitution_1974.pdf

Seznam tabulek

Tabulka 1. Struktura vzdělání odsouzených osob v SAO Kosovo 1981–1985.....	19
Tabulka 2. Počet obyvatel podle republik a autonomních oblastí SFRJ v roce 1971 a počet navržených osob k milosti.....	26
Tabulka 3. Podaná trestní oznámení za politické trestné činy podle svazových republik a oblastí a počet obviněných.....	37
Tabulka 4. Národní struktura odsouzených za politickou trestnou činnost v roce 1986...47	
Tabulka 5. Délka trestů.....	48
Tabulka 6. Národnostní struktura osob odpykávajících trest odnětí svobody ke dni 31.3.1987 za politickou trestnou činnost – Celkem 663.....	51
Tabulka 7. Věková struktura	51
Tabulka 8. Podle úrovně vzdělání	52
Tabulka 9. Podle povolání.....	52
Tabulka 10. Přehled podaných žádostí v roce 1987	56
Tabulka 11. Podle délky trestu	57
Tabulka 12. Věková struktura	58

Přílohy

1. Články Trestního zákoníku, podle kterých bylo nejvíc osob odsouzeno za politickou kriminalitu

Články Trestního zákoníku, po kterém bylo nejvíc osob odsouzeno za politickou kriminalitu

§ 100 – Kontrarevoluční útok na společnost a společenské zřízení

§ 109 – Účast v nepřátelské činnosti proti Jugoslávii

§ 111 – Organizace a přesuny ozbrojených skupin, jednotlivců a materiálů na území

SFRJ

§ 114 – Kontrarevoluční ohrožení společenského řádu

§ 116 – Ohrožení územní integrity

§ 117 – Spolčování proti lidu a státu

§ 118 – Nepřátelská propaganda

§ 119 – Vyvolávání národnostní, rasové nebo náboženské nenávisti

§ 121 – Podkopávání vojenské a obranné moci

§ 122 – Vražda z nepřátelských pohnutek vůči SFRJ

§ 123 – Násilí z nepřátelských pohnutek vůči SFRJ

§ 125 – Terorismus

§ 126 – Ničení důležitých zařízení hospodářství

§ 127 – Sabotáž

§ 128 – Špionáž

§ 131 – Účast na nepřátelské činnosti

§ 132 – Posílání a přesun na území SFRJ ozbrojených skupin, zbraní a střeliva

§ 133 – Nepřátelská propaganda

§ 134 – Podněcování národnostní, rasové a náboženské nenávisti, rozepře

nebo nesnášenlivosti

§ 136 – Sdružení za účelem nepřátelské činnosti

§ 137 – Poskytnutí pomoci pachateli po spáchání trestného činu

§ 157 – Poškození dobrého jména SFRJ

§ 274 – Urážka SFRJ, jejich institucí a představitelů